KULISH, P.O.

KHUTORNA POEZIIA

П. А. Куліш

ХУТОРНА́ ПОЭ́ЗІЯ

У ві Льво́ві
з друка́рні Това́риства и́мени Шевче́нка
під заря́дом К. Беднарського
1882

ХУТОРНÁ ПОЭ́ЗІЯ

З Друкáрні Товáриства ймени Шевчéнка
під зарядом К Беднарського

Се вси вы огнь раждизаете, и укрѣпляете пламень: ходите свѣтомъ огня вашего, егожe разжегосте.

Исаіи гл. I, ст. 11.

Но якожe отстоитъ небо отъ земли, тако отстоитъ путь мой отъ путей вашихъ, и помышленія ваши отъ мысли моея.

Исаіи гл. IV, ст. 9.

ИСТОРІЧНЄ ОПОВІДÁННЄ.

Се азъ посылаю вы, яко агнцы посреди волковъ.

Луки X, 3.

Се даю вамъ власть наступати на змію и на скорпію, и на всяку силу вражію.

Луки X, 19.

Не бойся, малое стадо.

Луки XII, 32.

I.

Рік 1847й станóвить эпóху в жизні Украіни, прóзваноі Малорóсією. Сим нещасливим рóком роспочинáецця перíод гонéння нáшого рíдного слóва в нáшім рíднім крáі.

Ще гóдів за трú чи за чотúри до сіеі сумнóі эпóхи, украінська пісня и нерúсана словéсність нарóду Украінського натхнýли молодí умú в Кúеві спасéнною дýмкою — вúдвигнути своіо нáцію с тéмряви, котрá не давáла духóвним сúлам іі піднятись из занéпаду, а тим самúм нівечила и іі добрóбут.

Серéд сіéі благодáтнéі молóдіжи зъявíвся Шевчéнко, з голосним плачéм своíм по нещаслйвій дóлі земляцькій, и заспівав перéд небожáтами:

„Світе тúхий, крáю мúлий,
Моя Украíно!
Зá що тебé сплюндрóвано,
Зá що, мáмо, гúнеш“?...

Спів сей був для нéі во йстину гýком воскрéсноі трубй архáнгела. Колй говóрено колй-нéбудь по прáвді, що сéрце ожило, що óчі загорілись, що нач чолóм у человіка засвітйвся поломяний язик, то се булó тоді в Кйеві.

Трéба се знáти, що кйівська молóдіж, про котрý мóва, булá глйбоко просвічена святйм письмóм; що се булá молóдіж висóкоі чистотй духóвноі, и що апóстольство любóви до блйжнёго дохóдило в ній до энтузиязму.

Вдохновляючись чудесáми християнськоі прóповіди серед спідленого Рймського цáрства, вонá завіт Учйтеля благóго: возлюбй блйжнёго твогó, як сам себé любиш, виповнйла перш усёго, як и подобáе, на тих, хто мáе найпéрше прáво звáтись нáшими блйжніми. Се булй дóбрі діти своíх оцців и матірóк, дóбрі братй своíх братів та сéстер, дóбрі, щйрі дрýзі своíх другів, незлобйві терпелйвці ворогів своíх и вéльми прихйльні приятелі тéмного нарóду. Нóсячи в сéрці рай любóви и благоволéння, гáряче жадáли вонй розлйти сі божéственні дáри всюди, де ступнéм ступáли и з речáми обертáлися.

Ис сёгó благословéнного на віки пóвабу вйникла іх дýмка — проповідáти серéд просвіщенних панів украíнських визволéнне нарóду с крепáцтва дорóгою прóсвіти, рáзом и християнськоі и наукóвоі. Яко царі в своíх дóбрах, украíнські панй мáли тоді вóлю и сйлу мужикá нівечити; то ще більше мáли вóлі и сйли шукáти серéд

мужиків людéй дотéпних, здáтніх, воздібних, и таких людéй підіймáти наýкою до морáльноі и соціяльноі рівности с собóю, а мáссу, пóки щó, зоставлáти на попечéнне вйдвигненим тáким рóбом из невóлі чоловіколюбцям и на робóту бýдущини.

Оцé ж, перш усёго хотіли благочестйві юноші кйевські натхнýти дýхом своéі любóви и благоволéння лýччих людéй у пáнських сéмъях, злýченних з нйми висóкими интерéсами наýки и поэзіі, а вкýпі с симй людьмй осияти новйм світом и тих, що спрáвді сиділи „во тмѣ и сѣни смéртнѣй“.

Велйке се булó передвзяттé, а протé коммýна, сполýчена такйм зáдумом, булá не більша жмéні щйрих душ, що не схотіла розійтись різно віт тогó, хто не мав де главй підклонйти: бо „кудй, мовляли, ми пійдемо? глагóли животá вічного ймаши.“ Учйтелем кіевськоі кýпки послідувáтелів проповідника глагóлів животá вічного був сам він. Усі бо вонй булй рівні між сéбе, и тілько той бувáв між нимй пéрвим, хто бувáв усім ім слугóю.

Тілько на Шевчéнка взирáло незвязане нічйм, опріч дружби, брáтте, як на якййся небéсний світйльник, и се був пóгляд прáведний. Озирáючись назáд, мóжемо сказáти без кощýнства про ёгó велйкого, хоть и пригáшеного дéчим, дýха: „Онъ бѣ свѣтйльникъ горй и свѣтя“. Шевчéнко зъявйвся посерéд нас, якó видйме оправдáнне нáшого натхнéння звиш. (Не инáко ми про сéбе, ба и в християнськім смирéнні своíм, дýмали. Скажý більш: колйб ми так не дýмали, то й не знялись би вгóру до велйкого зáдуму вйдвигнути рідну нáцію з духóвного занéпаду, а украíнського крепакá з невóлі духóвноі и соціяльноі.)

Порá сказáти и про те, що ми твéрдо памятáли слóво св. Павлá: „Брáттє моє́, не бувáйте дíти рóзумом. Бувáйте дíтьми сéрцем, а рóзумом — дорóслі.“ Нечéстє мíра сёгó и слíпé дéспоцтво нáших Пилáтів-игéмонів, нáших злочестíвих кни́жників и страшни́х своéю потýгою фарисéів ми знáли. Тим и не булó між нáми нíякого пи́саного статýта, договóру абó хоть конспéкта нáшої спасéнної робóти. Девíзом нáшого проповíдування стáлося: „Бувáймо невлови́мі, як вóздух“.

Так провáдили ми нáше дíло́, в благодáтній ти́хості, до рóку 1845го. В осени́ 1845го рóку, я розлучи́вся из ки́евськими апóстолами нарóднеї свобóди и переíхав на слýжбу в столи́цю.

Щасли́ва дóля звелá менé бли́зько з найкрáщою, мóже, люди́ною, якá булá тоді в россíйськім Вавилóні, з близьки́м дрýгом Пушкина, Плетнёвим. Не минýло тоді ще й десяти́ лíт од смéрти Пýшкина. Ще пáхло ним усю́ди по тому гóроді, котри́й хоть бий й запáвся, то жи́тиме вíчно в ёгó животворя́щому слóві; а нігдé так ви́разно и так лю́бо не пáхло Пýшкиним, як у госпóді в ёго найбли́жчого дрýга. Хибá в небéсному цáрстві булó б мíні так дóбре, як булó коло сёгó тéплого, чи́стого, яснóго, коло сёгó висóкого и прóстого сéрця. Та не про Плетнёва мóва моя́.

Не мáючи від нёго нíякої тáйни, я докомпонóвував „Чорну Раду“ и вéльми чáсто посилáв листи́ до украíнського апóстольства. Був я в сих листáх „невлови́мим як вóздух“: бо й сам Плетнёв остерегáв менé. Був бо се чоловíк чи́стий, як гóлуб, и мýдрий, як змíй. Раз я сказáв ёмý: „Пéтре Олексáндровичу! (звичáйно, не по нáшому) от, ви булú настáвником вели́кого кня́зя наслíдника. Чом ви не зробúли з нёго такóго чоловíка, як самí,

щоб у нас колúсь царювáв такий толерáнт, як ви“? Вислухавши се наíвне питáннє, аж россéрдивсь на мéне исповíдник Пýшкина (так мóжна ёгó величáти). „Ах, ви мечтáтели“! гíрко промóвив, пічервонíвши од благорóдного гнівá. „Ви й сёгó не знáете, що, тим чáсом, як я годи́ну чи дві з ним бесíдував, під двери́ма стоя́в ужé деся́ток чортів, и він од мéне перехóдив до них у лабéти“!

Мáвши порáдника, що розмовля́в зо мнóю як бáтько с сúном про вся́ку столи́чну веля́чину, був я в своíх листáх спрáвді невлови́мим як вóздух; та вони́ ди́хали востóргами евáнгельского блажéнства, котри́х лукáвий мир опáсуєцця, и, як тепéр бáчу, булú ще далéкі віт тіéі змíйної мýдрости, котрý вели́кий серцевíдець заповíдав лю́дям чи́стим и ти́хим, як гóлуб. На моí бíдý, довíдавсь я, абó лýчче сказáти догадáвсь из корреспондéнції, що моé ки́евське брáттє щось компонýє собí и́нше, ши́рше и небеспечнíйше од нáшої первохристия́нської коммýни. Гаря́ча моя́ прихи́льність до них давáла мíні прáво ім дорекáти и присвóювати собí нíби якýсь над ни́ми звéрхність. Пи́шучи в Ки́ів у такíм гаря́чім тóні, я виявлював себé аж нáтто ви́разно перед людськи́м нечéстєм, чи то закóнним беззакóнством.

Листи́ моí сёгó найщасли́вшого перíоду моéі жи́зні, опини́вшись навпóслі у премýдрого генерáла Дýбельта, на котрóму виíжджáв ще премудрíйший граф Орлóв, привели́ іх обóíх до инквизиційно розýмного дóмислу: що я пъя́вся до гетьманувáння на Вкраíні, — що я був áльфа и омéкга знакомúтого товáриства свя́тих брáтів Кири́ла и Меѳóдия, котрé моí ки́яне без мéне собí скомпонувáли. Ще, на бíдý собí, жартýючи старосвíччиною, и́ноді я підпи́сувавсь р у к ó ю в л á с н о ю. Шкодá булó правúтелям россíйського рóзуму довóдити, що сі словá булú те самé,

щó й manu propria: воні́ зробúли з них „рукóю влáстною“, а в л а с т ь підрозумівáлась тут, мовля́ли, гетьмáнська. Та про се бýде мóва в мéне дáльше.

II.

На почáтку рóку 1847го, гостювáв я на Вкраїні, перéїздом за грани́цю, и трéба знов тут сказáти, що не булó, мóже, тоді й на всій Украї́ні такóго щасли́вого чоловíка, як я. Бо, не згáдуючи ні про щó и́нше, довóлі булó для вели́кого могó щáстя й тогó, що íхав я простíсінько до учи́теля и дрýга Пýшкина, В. А. Жукóвського, и мав у пáзусі лист од Плетнёва, котри́й починáвся словáми: „Посилáю до вас дрýгого себé“;*) а в Жукóвського жив тоді Гóголь.

Бýвши таки́м щасли́вим, я застáв и своїх лю́бих кия́н такóж вéльми щасли́вими, а найщасли́вшим був між ни́ми Шевчéнко. Він бо тогді и сам у собі чув, и всі, як однó сéрце, чýли, що подаé, я́ко поэт, надíї вгранди́ознí. Тогді вже ёгó мýза запротестувáла з усíєю энéргиею своéю проти́в лéдарства си́льних ми́ра сегó, и се булá причи́на, що нові ёгó твóри були́ міні зóвсім незнáні. Ніхтó бо не смів посилáти до мéне на столи́цю такóго ди́ва, як ёгó плачí та пророкувáння. И розýмно кóжному, що міні, понóвленому гáрною душéю Плетнёва, воні́ здали́сь мов би яки́мся одкриттéм з нéба. И до могó перéїзду на столи́цю душá моя́ булá пóвна тогó вповáння,

*) Дивись архив IIго Оддíлення. Там засíли всі мої папери и рукописі, які в мене лагромадились до 1847го року.

котрóму, лéле! судúла дóля сповни́тись ищé вéльми нескóро. Тепéр прорóчий плач и прорóче взивáння кобзаря́ кобзарів украї́нських зробúли міні сі вповáння таки́ми, нена́че я осязáв їх.

Нехáй знáють, комý се трéба знáти, що, піклýючись колó свобóди украї́нського крепáцтва, мáли ми на дýмці не однó те, щоб тíлько ви́рвати крепакá у пáна з рук. Сегó з нас булó мáло, абó лýчче сказáти, се в нас булó дíло остáннє. Прогрáмою н á ш о г о освобождéния крепакíв служи́ли словá Избави́теля: „И уразумѣте и́стину, и и́стина свободи́тъ вы́“.

Задáча нáша прáвда що булá субъекти́вна: диктувáла нам її нáша самонадíйна ю́ность; а протé мáла вонá під собóю кгрунт глибóкий. Не дарéмно бо написáв оди́н ветхозавíтник: що душá чоловíча більш иноді скáже, ніж сéмеро блюсти́телів, що сидя́ть на висóкому мíсці наблюдáючи. А божéственного слóва про и́стину, котрá рóбить чоловíка с в о б ó д н и м, ніхтó не назовé субъекти́вним абó мечтáтельним.

Ми знáли, що в Англії не прáво и не декрéт, а культýра зни́щила крепáцтво, и доневня́лись перш усéго, щоб украї́нські пани́ вкуси́ли од божéственної чáши знання́ так благоговíйно, як се робúли ми, та щоб и воні́, вкуси́вши, так сáмо вíділи, я́ко благ Госпóдь, та її сповни́лись ёгó блáгостю до крепакá по нáшому. Вíруючи в слóво величáйшого из освободи́телів: „ищи́те пре́жде цáрствія Бóжія и прáвды егó, а сія́ вся́ прилóжатся вáмъ“, ми не сумни́лись, що, за сим пéрвим и найвáжнійшим фáктом свобóди украї́нської, постáнуть ужé и́нші фáкти, аж до остáнніх своїх нáслідків, які тíлько возмóжні для Украї́ни.

Чи те стáнецця зъ нáшого ще животá, чи геть нищé не скóро, про се ми не дбáли, знáючи, що у Гóспода „тысяща лѣтъ — яко день единъ". Ми, по апостольскому слóву, вважáли себé за неключи́мих рабі́в сворó спасéнного зáдуму, и колú6 щó вдíяли, то вважáли б, що вдíяли тíлько тим, що мýсили вдíяти. От же дармá, що ми смирáлись перед вели́ким пóкликом на жáтву Христóву, котрóі всюди так мнóго, ми підлягли́ очарованню христи́янськоі любóви так сáмо, як и пéрві послідувателі наýки Христóвоі. Про те, щó й тепéр ще нам здаéцця возмóжним тíлько в далéкій бýдущині, ми поминáли в сéрці своíм так, нáче вонó сповни́цця дýже скóро. Словá: „близъ есмь, при дверéхъ", нáче хто промовля́в над нáми; так би́лось нáше сéрце солóдкими сподіванками. Знáли бо ми, що не погибáе в Бóга ні оди́н дóбрий учи́нок, и що нáша сíйбá на вели́кій ниві жи́зни „дастъ плодъ свой во врéмя своé". Та не в томý булá самá си́ла, щоб ви́двигнути из занéпаду рíдну нáцію, а в томý, щоб намнóжилось тямýщих и великодýшних людéй на Вкраíні.

Так дýмало брáттє моé в Кúєві. Так дýмав я, дале́ко від них, у „пи́шному и бíдному гóроді" Пýшкина.

Хто се все тонки́м чуттéм обíйме́ и сéрцем зрозумíє, той зрозумíє й те, як я зрадíв, почýвши на Вкраíні висóкі нóти націонáльноі кóбзи. Молоді нáші мріі, здавáлось мінí, знайшли́ своé оправдáннє; цáрство ви́щого рóзуму, цáрство спасéнних зáдумів мов би вже наступáло. И вонó так булó спрáвді, колú не забувáтимем, що и Христóве жадáннє; „да прійдетъ цáрствіє твоé", сповняéцця не хýтко. Спрáвді нáші молóді мріі знайшлú в Шевчéнкові благословéнне оправдáннє, знайшлú зарýку своéі бýдущини.

Сам Шевчéнко зробúвсь не тим, якúм я ёгó покúнув, íдучи з Украíни. Се вже був не кобзáрь, а націонáльний прорóк. Востóрженому щáстєм, наýкою и поэзією, мінí здавáлось, мов би перéд нáми стáлося те, чогó дознáв на собí ветхозавíтний посéл Госпóдень, — те, щó змалювáв нам, по ёгó слóву, такúй же велúкий, як и сам Шевчéнко, гéній слóва:

„. . . . .
И онъ къ устамъ моимъ приникъ,
И вырвалъ грѣшный мой языкъ,
И праздномовный и лукавый,
И жало мудрыя змѣи
Въ уста замершія мои
Вложилъ десницею кровавой.
И онъ мнѣ грудь разсѣкъ мечемъ,
И сердце трепетное вынулъ,
И угль пылающій огнемъ
Во грудь отверстую водвинулъ.
Какъ трупъ въ пустынѣ я лежалъ,
И Божій гласъ ко мнѣ воззвалъ:
Возстань, пророкъ, и виждь и внемли,
Исполнись волею моей!
И, обходя моря и земли,
Глаголомъ жги сердца людей."

Кúевська интелигéнція, лýчче сказáти молодíжа ii частúна, обгортáла украíнського бáрда глибóким почитáнєм. Для мéне ж сéво дýха ёгó булó чúмся надприрóдніим. . . . .

III.

Під сей незабутний час, поставила мене доля близько коло одніеі землячки. Се булá людина хуторна, мало свідома в світі и ёго широкій добрій и злющій жизні, мало учена, мало тямуща в рідному слові (бо московщина вкупі с француцщиною прибивали ёго к землі), и велико розумна тим розумом, котрий натхнув непорочні уста промовити: „въ мірѣ скорби будете, но дерзайте: яко азъ побѣдихъ міръ“, — велико здібна до зрозуміния такого, що буває втаєне од премудрих и розумних, — велико чуйна до красй и сили рідного, прибитого вже к самій землі слова. Я став читати ій на память (бо всі ми знали іх як „Отче нашъ“) Шевченкові плачі та пророкування. Нове творчество поэта освітило и осіяло ії душу такъ, мов небесне обітування чогось грядучого в перевазі світу нат темрявого, правди над олжею, любови над ненавистю.

Не забуду до віку тих сліз, якими вона плакала, слухаючи сі поэтичні плачі, сі побідительні пророкування. Сповнилося тут зрушаюче нас бажаннє незнаного ще кобзаря у прелюдіі до ёго дум:

„Одну слёзу з очей карихъ —
И пан над панами...“

Се не булй ті слёзи, про котрі давній якийся кобзарь промовив:

„Жіночі слёзи дурні — як вода тече“.

Се булй слёзи воскресення в нову, вічню народню жизнь. Глибоко почула Украінка великі скорботи поэта, великі ёго задуми, и зараз почаламіркувати, як би спокутувати гріх щербатоі Тарасовоі долі. Энтузіястка рідного слова носила в німій душі своій чоловічню идею сёго великого слова. Недовго думавши, вона тут же предложила до послуги кобзареві-перебенді усе, що мала, усю свою худобу, увесь свій скарб. Зреклась для нёго навіт и того, чого найважче зрекатись женщині. Один из ветхозавітних премудрих людей, доглядуючись до таемниць природи людськоі, поклйкнув так: „Забудеть ли невѣста красоту свою, дѣва — монисты персей“? От же неможня річ для Сіонськоі дщери сталася можнею для дщери Украінськоі.

Була вона саме тоді невістою чи „молодою княгинею“, и предложила тому, хто оцё ниже, обернути все ії віно на те, щоб Шевченко прожив за границею три годи; а віном ії булй жемчугй, коралі, намиста, сережки й персні, що переховувались у роду ще, може, ш часів Великоі Руіни польскоі, да три тисячі рублів готовими грошима. Правда, що „молодий князь“ був собі на всю губу пан, и байдуже було ёму про те віно.

Зоставалось тілько нахилйти поэта до приёму такого приносу. У сёму дражлйвому ділі спустились на мене.

Саме того часу деякі панувйті землякй вистарали у министра для Шевченка місце професора живописі при всеучилищі Св. Владимера. Любо прийняв Шевченко вітаннє моє с такою переміною ёго козацького побуту. Нічого так не хотілось тімасі, як зачепитись на житте в Киеві, и вже мечтав про якусь живописну академию на Вкраіні, про якесь царство пластики украінськоі. Бо він тоді більше дбав про пластику, ніж про саму поэзію. Ще й сам не знав, куди и як далеко сягоне ёго іеремиевське пророкуваннє. Більше знали се або чули душею ми, ніж великий кобзарь наш.

Веселючись укупі а ним ясними перспективами українського духу, почав я жалкувати, що він у Києві, яко артист, буде самітником, и що самітность не дасть ёму розвинути художницького смаку свого до повної повні.

„Не по чім и бъе, як не по голові“! відказав Тарас, насупившись, и міцно стукнув по якійся товстелезній книзі своїм кулаком, дужим, як у кгладиатора.

Тогді я сказав ёму просто, що колиб він здобув собі художницький пашпорт за границю, то гроші будуть видаватись ёму видавцем, як не царського скарбу, три годи, а скарбівничим буду сам я, нехай тілько дасть слово не допитуватись, звідкіля сі гроші взялися.

Почувши се, Шевченко зрадів як дитина, простодушно и поэтично. Любо мині було, що се ёго й не здивувало. Зараз почав міркувати, як роздобути художницький пашпорт. Булй тогді в нас між панами такі люде, що й тут підложили б свої руки під великого кобзаря. Справа була не морокувата.

Вельми щасливий и восторжений, яким ще не бував ніколи, виїхав Тарас не Києва в Черніговщину, щоб позбірати докупи свої, як він звав, шпаркгали. Бо, туляючись по Вкраїні козаком-артистом, покинув не в одному панськім дому свої рукописі.

Чи так мині здавалось у моему власному сяеві щастя, чи й справді так речі стояли, наші паний — беручи їх огулом — булй тогді якось більше схожі на людей, ніж опісля, як роспочалась українська мартирологія. Поэтові жилось між ними незгірш, дарма що вони рідко подекуди розуміли, що воно таке за проява! Оце ж, кочуючи тепер, уже зімою, від куреня до куреня и від будинка до будинка, Шевченко опинивсь на весіллі в тієї самої Українки, що пожертвувала своє віно на кохание

духа ёго між духами вольними, незапечатаними сёма печатьми, як ми на Вкраїні.

Скоротали ж тогді ми с Тарасом не одий веселий день и вечір на любих розмовах и співах. Та найбільш мині памятна вечорина в одного нежонатого пана, поблизу хутора „молодої княгині“.

Був він також собі поэт с природи. Ще до появу Шевченка в литературі, писав сей хуторний проява українські пісні, взором звичайних жіночих, та й козачих, и в инші з них улив стілько душі, що співались вони або читались у рукописі геть широко по Вкраїні між панами, а деякі чував я й між простацтвом. Так само, як у Харківщині проявилась рідна поэзія за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині за приводом Котляревського, так и в Черніговщині, незнать звідкіля, повінуло тогді по тихих хуторах поэтичнім надихом, и козакуватий сусід нашої „молодої княгині“ був самостайнім органом нового почуття нації.

Беручи сю людину в цілости, мушу сказати, що був се чоловяга з великим природнім даром; та, на біду собі, з ніженської гоголевської гимназіи шурхнув у військове товариство, в кирасіри здаецця, а добре там загартувавшись, чи то, мовляв той, „привикнувши до служби“, устряв, доматорствуючи на господарстві, між таких приятелів, про котрих сам говорив почасту: „великий недурень випити“!

Випити й сам він був недурень, та ссовувався з глузду в картах: бо проигравав тисячу за тисячею, и з багатого пана зробивсь убогим панком. Нещасливе закохание с сестрою нашої „молодої княгині“, котру не схотіли оддати за пъяного картовника, ще частійш почало

штовхати горопаху то в Сциллу — пьянство, то в Харибду — картовництво.

Як гостювали ми в нього ш Шевченком, тоді ще він не спився и не збився, а тілько вельми сумував на тему:

„Мимо двір, де живе мила,
Я проїхав двійчі,
Та й не бачив голубоньки
Я своєї в вічі“. . . .

Се ж єго булй й вірші. Любйв їх співати, дзвонячи в кобзу, и тяжко було слухати бідолаху: бо я знав, що там у нєго на души дієцця. Сумувати про невилазні довгй тоді ще єму не доводилось; а хоть він и любйв справляти в себе широкі бенкетй, хоть и любйв куликати, так що рідко бував и тверезим, та без карт єму худоби стало б до смерти, и не довелось би с такою чулою, як у нього, душею, помірати в своєї сестрй на ласкавому хлібі.

Оце ж и тепер було в хуторного поэта бучно и гучно. Зібралось до нього доволі „великих недурнів випити“, тих що робйли з нього другого Тймона Аөинського. Річ знана, що й Шевченко справджував на собі слова киевського літописця: „Русі есть веселіе пити,“ и недармо написав у в одному шинку на стені вуголем такий экспромт:

„Вйпъеш перву — стрепенесся;
Вйпъеш другу — схаменесся;
Вйпъеш трейтю — в очах сяє,
Дума думу поганяє“.

Та, вернувшись на Вкраїну 1847го року, знайшов я єго, можна сказати, непитущим. Так и в сей памятний міні вечір, кобзарь наш був глухйй на поклики свого „родича по вдохновенню“ и давнього товариша по чарці.

Державсь він осторонь от тієї світлиці, де приятелі нового Тймона Аөинського голосно реготали, весело гукали и підспівували під господарську кобзу. Засівши с тверезими кругом камйна, він бесідував из ними тверезо й поважно про науку и литературу. Дивуючись и радіючи серцем, постеріг я в нім тоді велику здібность до поэтичного критицизму, що ним до такого високого ступня владав единий російський поэт Пушкин, взором недосяжного в премудро поэтичнім критицизмі батька нових поэтів, Шекспира.

Розмовляв Шевченко широко про свою поэму „Иван Гус“, почитуючи гарною дикцією своєю де-які місця, и жалкував, що, писавши, не спромігся прошдудирувати гаразд усіх обставин часу и самої особи чеського пророка германської реформації. Раз по раз, у сій розмові поривав наш кобзарь очі за ту межу, що відмежовує Империю од народів свобoдних, и я одйн розумів усі слова єго. А росколихавши духа, перейшов од розмови до народніх пісень, як се бувало в нєго що-разу, скоро єго серце забъецця гаряче з радоців, з великого гніва на недолюдків, або з великої туги.

IV.

Чарівнйчою сйлою свого слова и голосу розгорнув передо мною Шевченко широку сцену життя людського, и по сій сцені, здавалось міні, проходила, мов би драмована, исторня жизні обох поэтів поруч, великого, що саме росправляв протйв сонця крила, и малого, що вже сідав на хуторне сідало.

Нещаслйвий кохáнець учйвся в Ніжені, вкýпі з Гóголем, сйдючи з ним на одній лáвці. Щéдра украïнська прирóда надалá ёмý не самйй тілько дар поэзіï и музйки. Між многими здібностями своїми до велйких и малйх річéй, дивувáв менé він більш усёго своім комйзмом, своім юмором и вмінием постáвити на сцéну кóжну людйну, про якý оповідував, так, мов ïï бáчиш своïми очйма и чуеш влáсними ушйма: чи то був Москáль, чи то Лях, чи то пін, купéць, мужйк, Жид, Цйган, чи то дівчá, чи старá бáба, чи малá дитйна. Оповідáння ж ёгó булй не прóсте балáкание: се булй такі зрозумóвані всякими обстáвинами сцéни, які рідко довóдицця вбачáти на теáтрі. Тут він виявлював рóзум проникливий, чýвство глибóке, всеодолівáючий комизм и могýцу сатиру.

Хоть, мóже, хто й здивýецця, та я скажý, що се в нас був би дрýгий Гóголь, ще, мóже, до тóго Гóголь украïнський, колйб у нёго булá такá дорóга, як у Гóголя, и такі приятелі. Трéба додáти й се, що худóбу свою процйндрив сей дорогйй чоловік не на однйх кáртах та широких учтахъ, по старосвіцькому звичáю гостйнности. Був він вéльми милосéрдий до вбóгих и без усякоï міри великодýшний до своїх дрýгів. Багáцько святóго добрá булó в сій нещаслйвій людйні, и все те зïла ледáча пáнська жизнь, та жизнь, котрý нам не далй спрáвити на лучший шлях, та самá жизнь, котрý так вéсело и так гірко малювáв Гóголь, а змалювáвши промовляв: „Скýчно на сім світі, панóве!“

Пóруч не поэтом, що вже втонýв по шию

„Въ томъ óмутѣ, гдѣ съ вáми я
Купаюсь, милые друзья“....

ні, в гіршому, далéко в гіршому тогó, в котрім тонýв та й потонýв такий Пýшкин, — пóруч из ним, тімáхою,

бáчив я перéд очйма душй моéі дрýгого поэта, рáнишне сóнце поэзіï, що тілько ще окрáйцем своім вйдвигнулось на чермнýючімся нéбі и спинýло промінием по росяних трáвах. Ще не підóйлось вонó вгóру; не зазирнýло у гидкý безóдию пансько-рабівського и християно-йдольського пóбуту; просвічувало тілько крізь ті слёзи, що зросйли поэтйчні берегй прозаïчноï безóдні, и немóв би оолйвáло крóвъю золоті корóни дракóнів, що назирáють звйсока сю мракобіcню безóдню, наслідие достоиние своé.

Слýхав я Шевчéнка одним ýхом; слýхав, бо не міг не чýти, ёгó товáриша дрýгим; то радів, то сумувáв, то знов радів, и дýмав:

„Ти, чáдо посóбаного привилéями пáнства, втерáло есй на віки возмóгу крáщчого життя духóвного. Ти ж, представйтелю свіжоï своéю поэтйчностю мáсси, тебé ще спасемó гуртóм од мертвячого пóдиху тіеï средй, що без бóю побивáе в людйні „сокровéнного чоловіка сéрця“. Сохрани тілько непідлéглу вóлю дýха свогó, не піддáйся тим, що й самйм благоволéнием своїм понижують висóку прирóду поэта до низьких идеáлів своїх; то зрóбисся, зрóбисся пéвно звіздóю пéрвоï величйни, и возсияеш на кругозóрі Украïни, Росіï, Пóльщи, цілоï Славянщини, та й усёгó культýрного світу“.

Спрáвді Шевчéнко був тогó вéчора, так би сказáти, у найвйщшій порі преображéния своgó. И жених велйкоï почитáтельки ёгó талáнта задивйвся на нёго, заслýхався ёгó прорóчихъ річéй, ёгó чаровнйчих пісéнь, и не хапáвсь до „молодóï княгйни“. Завдячений поэтові, що він квіткáми душй своéі увквіччáв ёгó щáсте, не знав він, як вйсловити свою дяку, и замісь дяки просйв ёгó до сéбе „стáршим боярином“.

Зальобкй прийняв Шевченко ёго прохання, ба, може, й с таємною одрадою. Не мав кобзарь наш нікого нижшого від себе на Вкраїні, та не мав же нікого й вишшого. Братавсь охочо из останнім перебендею старцем, а проте дядьком не вважав и найпершого пана. Тепер, нашого часу, поставити упоэтизованого мужичого сина шафером серед украінського панства було б ділом звичайним. Трийцять же и пять літ назад се була пречудна диковина. Хуторний поэт шаферував уже раз у тому домі, и бажав шаферувати ще раз. На виразнім, хоть и бахусоватім, виду ёго зажеврила обида, и він дав сёму чувству волю при першій нагоді; а гості ёго здвигнулй бес сорома плечима. Не знаю, чи доглядівсь до сёго Шевченко: бо „молодий князь“ повіз до своеі „молодоі княгині“ свого „старшого боярина“ зараз.

V.

Там знали Шевченка по ёго творах та по ёго любій, то жартовливій, то поважній, або сумній розмові. Ніхто ще не знав, що він предивний, може, найлуччий співака народніх пісень на всій Україні обох днiпровйх берегів, и сам я не думав, що почую в ёго піснях щось ище нечуте ба и в гостині в хуторного поэта, де, правду сказати, пъяні гості приглушували голосй тверезих.

Новий ёго талант виявився того ж такй вечора. Тогді, між украінським панством рідко ще хто вмів розмовляти рідною мовою, и сам Шевченко говорив у гостях у панів мало не все по російські. Хиба знаходив дуже спочутну собі людину міз землякамп, що віччали вже від рідного берега и виплий глибоко в московщину. Тогді забував про всяке йнше ухо, и ш чужоземнёго бесідника робівсь украінським златоустом.

Такою людиною сталась ёму того вечора, та й до конця весілля. молода княгиня. Почав з нею розмовляти по нашому, и, на велику собі радість, побачив, що в своій розмові не пнетила вона рідного слова. Тогді Шевченко заходивсь экзаминувати ії з рідних пісень. Репертуар „молодоі княгині“ виявився значнім, и звеселйв „старшого боярина“ ще більше; а як показала вона ёму голос и самий текст пісень, котрих він у неі допитувавсь, він похвалив чи подякував ії по своёму: сам почав ій співати, и се зробив так просто, як сказав про себе одйн з ёго рідних братів поэтів:

„Ich singe wie der Vogel singt“.

Позакладавши назад руки, почав ходити по залі, мов по гаю, и заспівав:

„Ой зайди, зійди,
Ти зіронько та вечірняя:
Ой вийди вийди,
Дівчинонько моя вірная“....

Доволі було тогді гостей у тім поважнім здавна дому. Гулй вони по всіх кутках, мов ті шмелі; щебетали, мов горобці. Як же почули Шевченкове співаннє, ущухли всі так, наче зоставсь він одйн, під вечірнім небом, викликаючи дівчиноньку свою вірную.

Як у ту пору своеі жизні співав Шевченко, а й наттто, як він співав у той вечір, такого або рівного ёму співу не чув я ні в Украіні, ні по столйцях. Порвались разом усі розмови и міз старими, и між молодими. Посходились и з усіх світлиць гості до зали, мов до якоі церкви. Пісню за піснею співав наш соловей, справді мов

у тёмному лу́зі, серед черво́ної кали́ни, а не в зімнёму за́хисті серед наро́ду. И, ско́ро вмовка́в, ва́раз ёго́ бла-га́ли ще заспіва́ти, а він співа́в и співа́в, лю́дям на втіху, а собі само́му ще й на більшу. Ти б каза́в, звесели́вся поэт гірко́го плачу́ и доко́ру, що знайшо́в modus vivendi з очужілими земляка́ми, що знайшо́в modus животво-ря́щої розмо́ви с ті́ми людьми́ на Вкраїні, до котри́х по-клика́в у своїм посланні до ме́ртвих и живи́х и нена-ро́жденних:

„Уми́йтеся, о́браз Бо́жий
Багно́м не скверні́те;
Не дуріте діте́й своїх,
Що вони́ на світі
На те тільки, щоб панува́ть“. . . .

Душа́ поэта, об'яви́вшись посере́д чужо́го щастя своїм щастем, оберну́ла весілле покло́нниці ёго́ вели́кого тала́нта в націона́льну о́перу, яку́, мо́же, ще нескоро чу́тимуть на Вкраїні. И всіх більш роскошува́ла нею щасли́ва своїм таємни́чим по́двигом „молода́ княги́ня“. . . .

Проща́ючись ни Шевче́нком, вона́ подарува́ла ёму́ на спо́мин ще оди́н дороги́й клейно́т, найдоро́жчий з усёго́ добра́, яке́ ма́ла коли́: свою́ вінча́льну квітку. Сим задуше́вним подару́нком вона́, в ми́слях своїх, зна-менува́ла на нім и віта́ла єго́ гряду́ще вели́чче, котро́го так га́ряче жада́ла для щастя Украї́ни.

Тут кінча́еццця весілле и роспочина́еццця по́хорон. Провозві́снику и пе́рвому геро́ю справде́шнёї свобо́ди української, не такої, я́кої доневиля́лись козаки́, гото́вилось те саме́ по́прище, до котро́го довою́ва́лись завзя́ті ворогі́ завзя́тих ёго́ пре́дків:

„Wyzwanie przyszle mu szpieg nieznajomy,
Walkę z nim stoczy sąd krzywoprzysiężny;

A placem boju będzie doł kryjomy,
A wyrok o nim wyda wróg potężny.

VI.

При́хавши, на початку́ ро́ку 1847го в Київ, дочу́вся я глу́хо, що мое́ о Христі бра́тте зорганизува́лось у я-ке́сь това́риство Кири́ла та Мефо́дия, скомпонува́ло собі стату́т и на́віт ма́е свою́ це́ху — з ли́того залі́за перені, на котри́х ся́ють лі́тери К. М. Оди́н с сих послідувате-лів чи покло́нників святи́х бра́тів славя́нських ла́годивсь їхати в Славя́нщину, щоб у че́ській Пра́зі и по дру́гих це́нтрах славя́нського народові́дання повиу́чувати славя́н-ські мо́ви, а верну́вшись шука́ти собі про́товну до кафе́дри в котро́му з украї́нських всеучи́лищ. Я хоть и прямува́в з листо́м Плетнёва до Жуко́вського, та не для то́го, щоб засі́сти в Німе́ччині. Неда́вно перет тим уме́р акаде́мик славі́ст Пре́йс, а про Срезне́вського, що ёго́ заступи́в опі-сля́, ще не було́ мо́ви. Акаде́мия Нау́к посла́ла мене́ до-по́внити мое́ славянові́дание, с тим щоб верну́вшись бу́-ти мині заразо́м и адью́нктом Акаде́мії и профе́сором Уни-верситє́ту. Змо́вились ми с сим бра́тчиком їхати за гря-ни́цю вку́пі. От я й приступи́в до нёго с коро́ткими гу-жа́ми: чи сёму́ ж бо такі пра́вда?

Бе́спечно засмія́вшись, відказа́в мині бра́тчик: що се була́ в них, на які́йся час, хлопа́ча за́бавка, та вони́, сха-мену́вшись, той стату́т давно́ спали́ли, а персні позаки́да-ли в во́ду.

Була́ ж се в них загото́влена про ме́не и про Шев-че́нка о́дповідь, на слу́чай, коли́б ми довіда́лись, як не́-

будь про іх політичне общество. В статуті, як опісля вже стало мині відомо, між иншими премудрими задумами, було сказано, що Украінці сполучять усю Славянщину в одну федерацію, під протекцією всеросійського императора, а, колиб всеросійський император на се не зволив, то будуть промишляти об собі як небудь инше.

Обох нас не прийнято в тайне політичне общество задля того, що ми й самі по собі працюватимемо для славянської и вкраінської свободи, а тим часом, на случай игемонського гонення, до нас ніхто не причепиться.

Се була ведмежа послуга. Дружне благородство погубило обох нас.

Втішаючись великими своіми подвигами в будущині, не вважали кияне на малі речі, и розмовляли про своі таемничі задуми так голосно, що за дверима все було чути. Якийся Петров, підслухавши щось дивне, знайшов собі дорогу до товариства; почав серед нього глаголати що голоснійше про волю Украіни, про московську тісноту и таке инше. Украінські політики зараз прийняли його між своі члени, а він, мавши в руках деякі ознаки тайного політичнього общества, подав іх пану Юзефовичові Михайлові, що правив тогді за попечителя киевського учебного округа.

Як у сьому ділі справлявся пан Юзефович, нехай про се роскаже хто инший. Сам я нічого не бачив, и казав би тілько казане; дознавши ж з раннього молоду великого добродійства від сього чоловіка, вельми був би рад, колиб воно було все так, як сам пан Юзефович мині про свою позицію у сій справі разів зо два оповідував.

Виіхали ми з добрим, и справді вельми добрим, брачником благополучно с Киева в Варшаву, та й почали там довбатись у старосвіцькій польщизні, за підмо-

гою и порадою благородного труженика науки, Вацлава Александра Мацейовского. Пишемо ми собі та виписуемо с книжок усяку всячину удвох на одному столі, піджидаючи звістки од Шевченка, и не в догад мині, що в шуплядку того стола заложено страшенну мину. Сією миною був статут общества святих братів Кирила та Меѳодия, що брачник мій, з якимись великодушними мріями, пер у Славянщину, не натякнувши мині про се ні півсловечком.

Між иншими людьми в Варшаві спізнались ми с сенатором Стороженком, що був тогді правою рукою покорителя Варшави, князя Варшавського графа Паскевича Эриванського. Сей земляк великого полководця и сатрапа піддобрювавсь йому тим жартовливим украінським балаканнем, котре ще й за російських цариць не одного нашого земляка „виводило в люде“. Був бо Паскевич також наш патріот, що до анекдотів, борщу, вареників и инших украінських ласощів. Раз йому й каже первий його министр, докладуючи до підпису всякі папери: „Світлійший князю! от ви кохаетесь у тутешніх наших земляках, що вони гаразд про нашу Украіну балакають; а я вам покажу не такого земляка, — щироі козацькоі породи, земляка чистокровного, що від нього так и несе низовим вітром, Січчю Матіррю и Великим Лугом Батьком“. — „Чи справді“? питае сатрап, підписуючи комусь там волю або каторгу, жизнь або смерть. — „Не шуткую, ваша світлость. Сей вам роскаже и розмаже не то про запорозькі звичаі, та й про всі запорозьки думки“. — „Рад, рад його послухати; привези, братець, його до мене“.

Саме під сю любу розмову двох патріотів украінських, подають сатрапові пакет не столиці. Роспечатав, по-

зирнув и засміявся: „Хорошъ, братецъ, землякъ-то твой! вели-ка его арестовать по высочайшему повелѣнію“.

Так скінчились наші варшавські студії. . . .

. . . .

VII.

У Трейтёму Одділенні Собственної Его Императорського Величества Канцелярії, аж ногами з досади затупотіли, як я сказав, що з роду внерше бачу знаменитий статут, а чув про нёго оттак и так. „Что, вы насъ за мальчишекъ считаете“? гукнули на мене Дубельт и Орлов. А вони обое справді були мальчишки, по нашому хлопята, під сивим усом, тілько що лиха московська доля звеліла ім правити дорослими, та ще як! без усякого закону. „Праведникамъ бо законъ не лежитъ“, або „дурням закон не писан“. Хто ж вони були, чи праведники, чи дурні, нехай скаже исторія.

Варшавський брачник мій, котрого вхоплено и привезено слідом за мною, виспебізував ім усе, як од мене таілись и про що таілись навіть не самою назвою общества. Шкода! Десять раз приводили нас під салдацькими штиками, перед Пилатовський трибунал; десять раз перепитували, гадали,міркували. Бідний хлопець, бачивши, що заподіяв мині й Шевченкові таке лихо, котрого не бажав би й ворогові, упав навколішки перед сими праведними чи премудрими правителями Имперіи и плачучи благав, щоб не карали нас за чужу провину. „Каковъ хитрецъ-то“! говорила, споглянувши на мене, сивоуса дітвора: „чужими руками жаръ загребаетъ“!

„Молодой человѣкъ“! промовив з императорською повагою Орлов до плачущого бідолахи, справді ще дуже молодого хлопця: „это вамъ дѣлаетъ честь, что вы такъ великодушно оправдываете пріятеля.“

А потім каже до Дубельта: „По моему докладу, его величеству благоугодно было освободить благороднаго юношу отъ заключенія въ крѣпость. Отправьте его въ Петрозаводскъ; рекомендуйте губернатору, какъ отличнаго молодаго человѣка, и чтобъ далъ ему хорошее мѣсто“.

Як бачимо, ся дітвора не булá собі и без благородства. Вона такй про нёго чувала. Та хто ж сёго не знае, що й між членами святоі инквизиціі бували благородні люде?

Тим часом листи мої с столиці до кияи покладали доклаччики перед верховними без-законними суддями, и чого в мене по тим листам допитувались, те я мусив тут же, відказавши, писати. У мене питали: „Для чего вы подписывались рукою в л а с т н о ю, какъ малороссійскіе гетманы“? — „Что означаютъ въ вашихъ письмахъ слова: не разговоры, а дѣла должны поглощать ваше время“? — „Какъ понимать фразу: тогда отъ вашихъ словъ, какъ отъ трубъ, падутъ стѣны іерихонскія“? и т. д. и т. д. За трицять пять літ усякого лиха и всякоі турботи, я вже й позабував багацько с хлопячоі іх играшки.

Памятаю однакож добре, як подано мині раз виписку з моіх листів, щоб я на неі відписався. Прочитавши, я сказав; „От посі моі слова, а дальш написано чиюсь видумку“. И, як справді в автографі моім не знайшлось фалшованоі приписки, я, з великоі досади, забув, що сиджу в лёвовій пельці, и почав здорово лаяти своіх суддів. „Хиба ж причинен царь у тому, що ви коіте“? гукав я на ввесь розбишацький вертепъ. „Та ’ж не ёму,

а вам не сёго користь, щоб ми булй винуваті. Як ваше лукаве серце поверне справою, так він бідаха и задекретує. На вас и на ваших дітях лежатиме пролйта но ёго декрету кров неповйнна, и колй не ви, то ваше кодло за неі покутуватиме".

Полякались, далебі що так, нйці герої слінóго деспоцтва, почувши слово правди-матери, и, мов шкільна пустота, почалй передо мною оправдуватись — чим би ви думали? — помилкою!

Та не на користь мині вийшла вся моя правда. Не знаходячи ні в мене самого, ні в йнших папірах, котрйх тогді понавожено возами з Украйни, нійкого сліду мого бунтовнйцтва чи „заговора", як вонй величали сю мизерну справу, и чуючи од усіх, що я не знав, як и звецця те общество, котрого, не обинуючись, и Дубельт и Орлов величали мене главою, розумні люде аж скреготали зубами ж жалю, що я, мовляли, „всѣхъ водилъ за носъ, и остался чистъ".

Дубельт усе мині торочив про якусь „казнь", а колйб я, мовляв, признавсь, то „его императорское величество, общій нашъ благодѣтель, могъ бы васъ и помиловать, по великому, всему свѣту извѣстному своему мягкосердію".

Скілько я ні впевняв ёго, що мині ні в чім признаватись, він позирав на мене скрйва, всміхаючись, и питав: „Ну, за кого, право, считаете вы насъ"?

Замісь, щоб сказати просто, за кого іхъ обохъ щитаю, я говорйв ёму, як дитйні: „Поміркуйте самі. От ви мене вважаете за якогось гетьмана; ви думаете, що товариші мої готові рйнутись у поломє по моему наказу; ви думаете, що вонй дадуть зняти с себе шкуру, а мого гетманування не виявлять; вам здаецця, що по всій

Украйні наготовлені вже полковникй та сотникй, що тілько подай гасло, то и вродицця козацьке військо. Та ви б же попереду довідались, які мої финанси, и який мій рід, и популярність на Вкраіні. Таж таких великих річей не можна чинйти чоловікові вбогому и зовсім незначнёму та нігде незнаному. Я свою жизнь просйдів у чотирох стінах, над книжками, мов той черпець у манастирі". — А він мині, покрутивши здоровенного сивого вуса, відказує: „Можно сидѣть въ четырехъ стѣнахъ и взволновать все государство. Мы видимъ ясно, къ чему вы стремились: опрокинуть все къ верху дномъ, уничтожить существующій порядокъ вещей. И для кого же? для мужиковъ! Это у васъ люди? Посмотрите на этого фонарщика (показуючи мині в вікно). Вы думаете, это человѣкъ? Это звѣрь, который умѣетъ только ѣсть, спать", а далі сказав ище такі глаголи, котрих не напечатала б и казенна друкарня.

От и говори до горй!

Ще знайшлй булй зачепку. На одній рукописі моій про козацький побут нарисовав я оливцем стяту козацьку чубату голову; під нею турецька шаблюка; на ній степовий орел видовбує очі; на небосклоні степова могила; зза могили серпом підбйвся місяць. Кожному розумно, що се образ козацькоі боротьбй з ворогом християнства. Мої судді зробили з нёго образ Росії, що видовбує Украйні очі. Так-то на злодію шапка горйть! Колй б уже мині заманулось такоі эмблеми, то змалював би я собі двоглавого, або хоть укоронованого орла. А колй вже эмблемувати Росію без корони, таку Росію, яку собою изображають Орлови та Дубельтй, то, замісь орла, треба малювати сову полуношницю, що сліпуе в день, и пасецця в ночі.

„Глубокомысліе“ инквизиторів моіх и тут не вдіяло нічого.

VIII.

Ну, що ж? гетьмáн, гетьмáн, а чортимáе в нёго ні булавй, ні бунчукá, ні якúх йнших клейнóдів; нáвіт и универсáлів з ёгó відписсю не знáйдено; тілько й є що та нецáсна рукá влáсна, да й там немá тогó „твéрдо“, котре ˋсі письмéнники навя́зували гетьманáм. Чýхаючи потúлицю, такý ж розýмну, як и самé чолó, мýсили вишсóкі инквизиторі спустúтись на нúжчий лад. Прийнялись критикувáти мою кнúжечку: „Повѣсть объ Украинскомъ Народѣ“, що я торік напечáтав.

Се булá компиля́ція тих шкодлúвих для нáшого рóзуму вúдумок, що нáші літопúсці видýмували про Ляхів, да тих, що нáші кобзарі склáдували про Жидів, на піджóгу абó на втіху козакáм-пъяни́цям, да тих, що роскúдано по апóкрифах дáвніх нібú сказáній и по фальшóваних ще за нáших прапрáдідив истори́чніх докýментах. Се булá однá с тих утопи́чних и фантасти́чних праць, без крúтики, з якúх пошшúвана в нас уся́ истóрия боротьбú Пóльщи з Москвóю. Козакú в ній виступáли, я́ко нáція, а все те, щó станóвить нáцію, игнорувáлось абó відкидáлось до суперéчнёго тáбору. Усіх козáцьких ворогів помалёвано тут людоідáми, а самúх козакíв прáведними мýчениками и благорóдними патриóтами. Колú трéба булó скарáти áвтора за те, що він поперекрýчував истóрию так, як ii й дóсі перекрýчують, то скарáти хибá рéготом. Ні, мій ареопáг слýхав читáнне сіéі нісе-

нíтниці с такúм повáжним чолóм, з якúм, пéвно, вислухóвував усáчину тоі конáка, що Гелиогабáл настановúв старшúм над рúмським сенáтом.

„Повѣсть объ Украинскомъ Народѣ“ написáв я для пáні Ишúмовоі, що вчúла дочкý Плетнёва и видавáла журнáл для дітéй, „Звѣздочку“. Се булó зрóблено прúхватком, par complaisance для дóброі до мéне, чужозéмця, осóби, и всёгó 200 примíрників одпечáтала вонá на моі подарýнки знакóмим людям. У продáжу сіéі кнúжечки я нáвіт и не пускáв. Премýдрий мій ареопáг зробúв з неі прокламáцію. „Се ж вáша цензýра дозвóлила печáтати“, казáв я своім любим крúтикам. „Щó ж ви тепéр мині погрóжуете“? Та, мáбуть, крúтика однý мáе вдáчу и в журнáльних кагáлах, и в такúх синедриóнах, як Трéйтє Одділéннє.

Про моію нісенíтницю напúсано такúй доклáд, мов новúй Катилúна грýкав у ворóта новóго Рúму, и я сам бáчив, як гáрно, прегáрно, мов кгравирýючи прóпись, перепúсував сю цицерóнівщину — не пúсар, ні! чинóвник генерáльского рáнгу, чоловік сам по собі добря́щий, як и Гишпáнець Торквемáда. Ми вдвох ii и щчúтували, щоб, хранú Бóже, не булó якóго прóпуску в премýдрім творі.

Я вже сказáв, що мудреці Трéйтёго Одділéння булú собі не без благорóдства. Тепéр скажý, що булú вонú й не беш чéсности, та й не без мóзку. Вонú такú рошчовпáли и рошшолóпали, що олимпíйському громовéрцеві не лúчить ля́скати блискавúцею над жмéнею солóми: бо й спрáвді ся діцька пóвість булá жмéнею солóми без зéрна. Прáвила вонá про такúй Украíнський нáрід, якóго нікóли не бувáло на світі. От и зосмíлилась всепідданíйше ходатáйствувати в царя́, що довóлі вже я попомýчивсь за три мíсяці Пилáтівського истязáния в Трéй-

тёму Одділе́нні, а тепе́р зроби́ти б уже́ мі́ні таку́ превели́ку ми́лость, щоб я жив собі́, засланий на край сві́ту, на во́лі, яка́ там засланим бува́є, та вже хоть би неха́й переста́ло обли́ватись кро́вью те молоде́ се́рце, в'д котро́го мене́ одо́рвано и котре́ на вазі́ в пра́ведного Бо́га ва́жило бі́льш, ніж усі́ инквизито́рі з іх верхо́вникам.

Се ж я перекладаю той докла́д на свою мо́ву: бо ні́яка па́мять не вде́ржала б хитросплётеного сло́ва того́, що за него Тре́йте Одділе́ннє платило ще доро́жше своім артистам, ніж за чудо́вну калі́кгра́фию.

Пи́шучи исторі́чнє оповіда́ннє, не годи́цця мі́ні вмо́вчати, що Ду́бельт не все бува́в страшно́ю гіе́ною. Спе́ршу він так був мене́ злякав, що я трохи не впав: бо в оча́х у ме́не позелені́ло, и передо мно́ю, мов живі́, зъяви́лись дві дорогі́ мі́ні осо́би, ди́влячись на мою́ казнь за самозва́нне гетьма́нство. И впав би такі́, та пан Мико́ла́й Пи́сарев, кіі́вський мій литерату́рний добро́дій, а тепе́р инквизи́тор, підде́ржав мене́ и гукну́в, щоб да́но мі́ні води. Як же поба́чив Ду́бельт, що я вмі́ю й ла́ятись, тоді́ поча́в зо мно́ю розмовля́ти про вся́чину, як ба́тько с сино́м, а дорогі́ мі́ні листи, котрі ёму́ пода́вано, прино́сив нероспеча́туючи сам, своє́ю кріва́вою персо́ною, туди́, де я сидів, мов який тигр, за залізною кра́тою, ди́влячись, як блищать крі́з не́і салда́цькі багне́ти. Ще й на́тто: си́дячи до́вго зо мно́ю поноча́м, сам на́ сам, у своі́м инквизи́торськім кабине́ті за столо́м, дава́в мі́ні чита́ти листи своеі жі́нки, розмовля́в зо мно́ю як до́брий семьяни́н и лести́в моє́ се́рце найкра́щими реча́ми. Він такі́ й спра́вді ду́мав, що я новий Павлю́к, чи Налива́йко, чи який и́нший геро́й че́сти и свобо́ди, про котри́х письме́нні на́ші земляки́ понату́ркували вся́ких дурни́ць не ті́лько в украі́нські, та и в моско́вські го́лови. На

мою́ бі́ду, оди́н с ки́ян затя́вся сказа́ти Ду́бельтові та Орло́ву хоть одно́ сло́во, відказа́вши, з исторі́чнёго о́дуру, котри́м нас и до́сі дурма́нять: „Ви мо́жете мене́ четвертува́ти, колесува́ти, тягти́ з ме́не жи́ли, трощи́ти мої ко́сті, здира́ти з ме́не живо́го шку́ру, та не допита́єтесь у ме́не ні еди́ного слова́“. Ба́чивши по сёму́, що в Росії шчина́єцця таке́, яке́ змалюва́в у По́льщі, по ви́думаному Кони́ському, Го́голь, на вгоно́бу ленивому до исторі́чнёго до́сліду ро́зуму, — Ду́бельт, як я ба́чив и тоді́, поча́в мене́ шанува́ти, як шану́є чолові́к схи́дний ще схиднішого. Бо так и зоста́лось прему́дре прави́тельство при своі́й ду́мці: що я, заколоти́вши миро́м, зумі́в позагреба́ти жар чужи́ми рука́ми. Ро́ків с пять наза́д, у „Вѣстнику Европы“ напеча́тано, ні́би я з и́ншими Украі́нцями скомпонува́в був у Кие́ві славя́нське о́бщество Кири́ла та Мефо́дия. Ра́ди исторі́чнеі пра́вди, я написа́в ве́льми про́сто и смі́рно, що сю честь припи́сано мі́ні не по пра́вді, и посла́в напеча́тати. Це́нзор ви́черкнув моє́ заявле́ннє черво́ним черни́лом с коректу́рного а́ркуша, и сим ро́бом не дозво́лив мі́ні зложи́ти с се́бе сан, котри́м облекло́ мене́ Тре́йте Одділе́ннє.*) Оце ж я гетьману́ю собі аж и до́сі на Вкраі́ні, так са́мо, як гетьманува́в, по ми́лости Ду́бельта, ро́ку 1847го.

Ласка́вий до ме́не Ду́бельт зоставля́в мене́ й нада́льше від своє́ю благотво́рною ла́скою: бо й опісля́ писа́в до ме́не в заточе́ннє стрічо́к по де́сять своє́ю безсме́ртною в исто́рии росі́йськоі сла́ви руко́ю. Тим-то я й знав, из вели́коі ёго́ до ме́не прихи́льности, що́ було про ме́не доло́жено ёго́ вели́честву, впова́ючи, що він, яко

---

*) Заявленнє се напечатала була в корректурі московська „Газета Гатцука“, що тілько с 1882 року визволилась непід попередньої цензури.

особа всемилостива, не відмовить так велико мене помилувати. Як же доклад вернувсь до Дубельта, він показав и прочитав міні написані на нему царські слова, мов би вмиваючи передо мною руки: „Третье Отдѣленіе слабо разсматривало книгу Кулиша. На два мѣсяца въ крѣпость, а потомъ въ отдаленныя губерніи, съ запрещеніемъ служить по министерству народнаго просвѣщенія“.

IX.

Нехай же тепер піделужливі столичні кгазетники не замилюють мовчущим людям очей, віднисуючи литературним конггресистам у Европу, що ніби в Росії ніколи не карано за литературні твори. Мене скарано за напечатане з дозволу цензури, скарано вельми жорстоко за хлопячу книжечку; а Шевченка ще з більшою дикостю скарано за те, що, вхопивши его серед шляху під Києвом, знайшли в нему „шпаркгали“, котрі він гарненько позбірав докупи, щоб добре в Києві переглёдіти, та й розібрати, що годицця, а що й не годицця печатати.

Колиб Шевченка пущено хоть на три роки туди, де люде живуть на волі — може б він багацько де-чого попереробльовав у своїх рукописях. Бо, певно, ми б не булй з ним там лежнями, и свій час тратили б не на саме балаканне. Певно, серед людей не згнічених цензурою, доглёділись би ми з ним историчнёї правди, и колиб що писали, то не все написане в старовину черпечим пером або співане кобзарським голосом уважали б за святу

правду, як роблять люде, догоджаючи тим, котрі шуплять ще менше їх самих.

Тепер же, як що пописалось у Шевченка під надихом фалшованої историчнёї традиції, так воно й закляклo на віки, и, може, це гірше правди коле очі великому кобзареві по тім боці Ахерона. Позираючи на ту воловy шкуру, що на ній списує диявол людські гріхи, біцолаха Тарас, міг би сказати имущому вуші на слуханне: „Твоя от твоїхъ тобі приношу и за себе самого, и за всіх землякiв моїх. Їж на здоровье, та згадуй мене поки світу сонця. Бо й твої золоті казюки, що взяли собі за девиз: **après moi le déluge**, и ті, кощунствуючи поза плечима в свого бога, поробили пословицями такі мої слова:

„Од Молдаванина до Финна,
На всіх язиках все мовчить:
Бо благоденствуе“....

Не мовчатиме ж воно вічно; колись такй та заговорить. Добре ж, колиб заговорило мовою интелликгенції. А от біда, як дика сила деспоцтва та викличе с пекла дику силу рабства! Тогді и в нашій бідолашній Україні справдицця іеремиевське пророкуванне Шевченка:

„ . . . Заговорять
И Дніпро и гори,
И потече сторіками
Кров у Чорне море
Синів ваших, и не буде
Кому помагати:
Оццураецця брат брата
И дитини мати“....

Правителям Империї 1847го року здавалось ділом дрібним запроторити в російську препоподню мужичу дитину, що писала вірші не знать якоюсь мовою. Те-

пéр ся мужи́ча дити́на стоïть пóруч дити́ни пáнськоï, пóруч Пу́шкина. И як усé чéсне, усé благорóдне и висóке умóм у Росíі идé слíдóм за Пу́шкиним, так усé, щó есть и́стинно лю́дського на Вкраïні, идé за стя́гом Шевчéнка. Тим чáсом обі́два вони́ змалювáли неоднáко передовикíв и вéлетнів рýського дýха, спаси́телів Имперíі серед хуртóвини, создáтелів ïі станóвища в Еврóпі и головни́х піднимóшників могýщоі вже й тепéр, дармá що притíснутоі, прéсси, — Петрá Пéрвого и Катери́ну Вторýю. Бо Шевчéнко, начи́тавшись псевдоисторикíв, так возглагóлав про них:

„Се той Перви́й, що роспинáв
Нáшу Украïну,
А Вторáя доконáла
Вдовý сироти́ну“....

Обі́два поэти обдарóвані вели́кими дарáми прирóди, Шевчéнко ще бíльшими, ніж Пу́шкин. Хто ж из них прозирнýв глибше в истори́чню прáвду, чи пáнька, чи мужи́ча дити́на? Хто з них був компетéнтен возглагóлати про такí вели́кі рéчі: чи той, що мав нáгоду запомогти́ прирóдний дар свій широ́ким обертáнием у жи́зні, культýрі и наýці, чи той, хто сієі нáгоди не мав? Пéвно, що перевáга тут бýде в Пу́шкина, а не в Шевчéнка.

Коли́б сýдді Шевчéнкові знáли своé стíйло и не мішáлись у такí рéчі, котри́х ім не дáно розумíти, — кріз те сéрце, що засвíтилося спасéнною дýмкою „спокутувáти гріх щербáтоі Тарáсовоі дóлі“, кріз те прáведне сéрце не пройшóв би гóстрий меч; Шевчéнко, дорóгою наýки, зъеднáвся б не Пýшкиним (бо прáвда однá, немá двох правд), и те рýське єди́нство, котрóго допевня́юцця и такí розýмні лю́де, як Петрó с Катери́ною, и такí „óлухи Царя небéсного“, як Дýбельт из Орлóвим, се спасéн-

не для нáшоі бýдущини рýське єди́нство покрепи́лось би Шевчéнком ищé бíльш, ніж сами́м Пу́шкиним.

Оцé ж тепéр и вбачáйте, чого накóіла сивоýса дітвóра!

Не пишý я своéі автобиографíі, анí своíх мемуáрів. Я виставля́ю наýці истори́чні фáкти рáнше, ніж вонá про них довідаєцця з запрéтних пóки щó архíвів. Бо жизнь не жде, не хóче ждáти, и живи́й живé гадáе. Недáвно сказáв вели́кий истóрик Мóмзен у Берли́ні, що прави́телі нарóдів привóдять нарóди зóвсім не до тóго, до чóго привести́ силкýюцця. И спрáвді ж бо, нарóди живýть по закóну Бóжому, по закóну прирóди, и вся прави́тельска мýдріст тíлько в томý й есть, щоб сьогó закóну не ламáти, — скáжемо лýчче: щоб об сей закóн не розби́тись.

Тим же-то й наш мизéрний, знíвечений и незгíдний нáрід Украïнський мáе такé вели́ке прáво на своіо жизнь, як и наймéнша трави́нка на своіо. Ба и наймéнший на землí трави́нці далá прирóда такý вели́ку потýгу жи́зні, що хоть би всі дéспоти, від самóго Нимрóда почáвши, працювáли нат тим, щоб ïі на свíті не булó, — не здолíлиб сьогó вдíяти.

Щó постáло на Вкраïні послі 1847го рóку, се ми всі знáемо. Знáемо и незабутний у літóписях прóсвіти царськи́й декрéт 18 мáя 1876го рóку про нáшу рíдну мóву.

Нам тепéр на Вкраïні так дóбре, як томý Палíеві в сібíрних пусти́нях, — що кáже дýма:

А як прийшóв пан Пали́й додóму,
Та й сів у намéті,
На бандýрі виграváе:
Лихо жи́ти в свíті!
Той, дýшу заклáвши,

Свиту, бач, гаптує,
А тоі по Сібіру
Мов у Лузі дубує.

Як за часів Паліевих булй землякй, що навіт и „праведного царя“ підводили засилати добрих его слуг на Сібір, абй собі беспечно гаптувати золотом свиту, так и тепер не переводяцця добродіі, що роблять нам Сібір из нашоі домівки. Оце ж ми, робом Семена Палія, и виграваемо собі на кобзі про своє велйке лихо, про свою гірку тіснóту.

Нехай землякй не здивують, чуючи тони сумно понурі. Бо ні Велика Руіна, ні козацькі усобиці, ні запорозька гайдамаччина, — сі три глибокі ступні до морального тартару, — не завелй 'нас у таку темряву, як наше рабівське безголівъе, що настало после безголовоі Гетьманщини. Співаемо собі по хуторах не про те, що веселить серце, бо веселитись ему на Вкраіні нічим, а про те, що его вражае, мов ножем крае.

Одну одраду чує хуторянин, спускаючись мислю своею с темного ступня ще до темнійшого, у безодню національноі погибели, — ту одраду, що він знае тепер, де ми опинились, и не доймае вже віри ні лукавим у своій тупості книжникам, ні ехидним у своій святості фарисеям:

Ой буде світ, буде,
Прокинуцця люде!
У всяке віконце
Засяе сонце....

Тепер ми вже гидуемо тьмою, що возлюбили булй паче світу. Се наша одрада, едина одрада.

I.

ДО КÓБЗИ.

Кругом тіснота и неволя,
Народ закований мовчить....
Шевченко.

Кóбзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш? задзвони міні стиха,
Голосом правди святоі дзвони,
Нашу тісноту гірку спомяни.

—

Може, чие ще не спідлене серце
Важко забъецця, до серця озвецця,
Як на бандурі струна до струни.

—

Хто не здоліе озватись ділами,
Хай обізвецця німими слезами;
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.

—

Хай недовірки твоі туманіють,
Хай ворогй твоі ж жалю німіють;
Ти рідну семъю докупи ззивай.

—

Гей, хто на сум благоро́дний бага́тий,
Схо́ттеся мо́вчки до рі́дноі ха́ти,
Та посіда́ймо по го́лих лавка́х,
Та посуму́ймо по ме́ртвих брата́х.

—

Те́мно надво́рі, зоря́ не зоріе,
Вітер холо́дний од Пі́вночи віе,
Кви́лять вовки́ по степа́х-обло́га́х.

—

Ко́бзо! ти на́ша одра́да еди́на. . . .
По́ки из ме́ртвих воскре́сне Вкраіна,
По́ки дожде́ццяживо́і весни́,
Ти нам про на́шу тісно́ту дзвони́.

—

Сти́ха дзвони́, нехай му́чене се́рце
Ва́жко забъе́ццяся, до се́рця озве́ццяя,
Як на банду́рі струна́ до струни́.

II.

РІ́ДНЕ СЛО́ВО.

> Я на сторожі коло іх
> Поставлю слово.
>
> *Шевченко.*

Мо́вчки пре́дки на́ші в по́лі,
Мо́вчки спочива́ють,
Тілько чо́рниі моги́ли
З вітро̃м розмовля́ють.

—

Спочива́ють, дожида́ють
Пра́ведного су́ду,
Що суди́ти Украіну
Рі́дне сло́во бу́де.

—

Вже суди́ли княжі віча,
Па́нські трибуна́ли,
И пере́вертні гетьма́ни
Ра́ди радува́ли.

—

Радува́ли, — утека́ла
Пра́вда с того су́ду,

Багатілись підмовлянієм
    На перелюб люду.

—

Радували, продавали
    За маєтки волю,
Засівали головами
    Безголів по полю.

—

Засівали, насипали
    Памятні могили,
В тих могилах рідним трупом
    Правду придушили.

—

А неправду поруч себе
    За столом саджали,
Не вином, людськими слізми
    Кубки исповняли.

—

Ой пануйте ж, бенкетуйте,
    Ми ждатимем суду,
Що судити Україну
    Рідне слово буде.

—

Рідне слово, Божа правдо!
    Як мала дитина,
Тебе стала промовляти
    Хирна Україна.

—

Промовляє, — оживає,
    Згнічений морозом
Непозичений у Німця
    Український розум.

—

Схаменуцця, стрепенуцця
    Сумані люде:
Рідне слово, рідний розум, —
    Рідна й правда буде.

—

Без напасти завоює
    Городи и села,
И над людьми зацарює,
    Приступна й весела.

—

И засвітить серед хати
    Світло благодатне,
И, як мати, буде дбати
    Про сиріцтво хатне.

—

И ходитиме всевіда
    С хати до палати,
Щоб убогого сусіда
    З багачем зъєднати.

—

Рідна правдо, люба радо,
    Тихому одрадо.
За єдиность и братерство
    Праведна наградо!

—

В дусі правім будем вічно
    Об тобі молитись,
Духом правди з ворогами,
    Поки духу, бйтись.

———

III.

НА ДВАЦЦЯ́ТІ РОКОВИ́НИ ВЕЛИ́КОГО ПО́ХОРОНУ.

Поражу пастыря, и разыйдутся овцы.
Марка VIX. 27

Похова́ли — закопа́ли
    У моги́лу си́лу;
Пи́шним ла́вром искраси́ли
    Дорогу́ моги́лу.

—

Не так ла́вром искраси́ли,
    Як сльо́зами зроси́ли,
Що не ста́ло на Вкраї́ні
    Віцово́ї си́ли.

—

То була́ спасе́нна си́ла,
    Що взяла́ моги́ла,
Щи́ру пра́вду прояви́ла,
    Очі нам одкри́ла.

—

Кріз тума́н письме́нства кля́тий
    Зи́рно прозирну́ла,
И в запе́дбаної ха́ти
    Ся́євом сяйну́ла.

—

И, як дре́вле серед но́чи
    Ясла возсия́ли,
Та́к людські́ незря́чі о́чі
    Світ во тьмі́ вбача́ли.

—

И, як дре́вле страх вели́кий
    Обуя́в мамо́ну,
Став ляка́тись мо́тлох ди́кий
    За царську́ коро́ну.

—

И, як дре́вле пролила́ся
    Чи́ста кров проро́ча,
В ося́йну́ главу́ впила́ся
    Відьма пото́ро́ча.

—

Упила́сь нудьго́ю в ро́зум,
    Жизнь не се́рця сса́ла,
И полу́ночним моро́зом
    Цвіт наш поби́ва́ла.

—

Лю́та відьмо пото́ро́чо,
    Божество́ ехи́дних!
Ти нас мо́роком моро́чиш,
    Бідола́х незгі́дних.

—

Заморо́чивши, рика́єш
    Про царську́ держа́ву,

И химерами лякаеш
    Нашу душу мляву.

--

Нізько, нізько похилялись,
    Будем ще хилятись,
У неволі, лихій долі,
    Нарізно різнятись.

IV.

СЛОВО ПРАВДИ,

присвячене Ганні Барвінок.

Аз есмь воскрешеніе и животъ: вѣруяй въ мя, аще и умретъ, оживетъ.
Іоанна XI, 25.

И забудеться срамотня
    Давняя година,
И оживе добра слава,
    Слава України.
Шевченко

Я не пророчистий на красне слово,
У мене річ не святкова, що-денна:
Що-дня на мене грімала сурово
Сердита доля, мачуха злиденна.

—

Я кривсь од неі між людьми лихими,
Наймавсь до злющих у тяжку роботу;
Я брязкотів кайданами важкими,
И добре знаю варварську тісноту.

—

На мій первоцвіт вдарили морози,
Заціпило міні від холоднечи;

Не докотившись застигали слёзи,
В сумнé стогнáнне обертáлись рéчі.

—

А все такй в моім немýдрім слóві
Булá якáсь недовідóма сила:
Бо с прáвдою булó вонó у змóві,
Як рідна мáти промовляти вчила.

—

И не злюбили лицеміри ниці
Менé за прáвду, що навчила мáти,
Глумились глýмом, мучили в темниці,
И похвалялись на хресті роспяти.

—

Я втік от тих, хто на костях осівся,
И між звірят веселився бессловéсних.
Рикáннем іх мій слух не веселився,
Як и словáми нищаків бешчéсних.

—

Одним один душéю між чудóвищ,
Я поучáвсь творéнням рук Госпóдніх;
Цурáючись невóльницьких собóрищ,
Шукáв одрáди в пóмислах свобóдних.

—

Я забувáв свою лихý годину,
Не згáдував про холоднéчу рáнню:
И позирáв на рідну Украіну,
Як на свою матýсю безталáнню.

—

Умéрла ти, матýсю Украіно,
У боротьбі из вóрогом свобóди;
В крові й руіні цвіт найкрáшчий згинув
Твоєі благодáтнєі прирóди.

—

Умéрла ти в своій весні роскішній,
Закрила ясні óчі, склáла рýки.
Побив морóз и твій первóцвіт пишний,
И ти нелюдзькоі дознáла мýки.

—

Умéрла, — мóже ж, на твоій могилі
Цвіте калина, соловьі співáють?
Ні! всюди мéртво; тілько в домовині
Тебé неситі чéрви розъідáють.

—

Умéрла ти в своій красі роскішній,
Погáсли óчі, знемоглися рýки.
Оцé робáцтво — ввесь твій плід величний,
Твоі синóве, дóчки и унýки!

—

Оцé твоє наслідне потóмство,
Твоя святáя пáмять, вічня слáва, —
Мерзéне, як ехидне віролóмство,
Гидкé, як зрáда підступна, лукáва.

—

Вони в тобі взяли начало жизні,
Тебé й гризýть, аж пóки догризýцця
До тих остáнків, що у материзні
Ні нá що вже нікóму не здадýцця.

—

Тогді почéзнуть, як мара нікчéмна,
Без óбразу, без нáзви, без ознáки,
Жидівське сміттє, підла грязь корчéмня,
Самóжери, мизéрні гайдамаки.

—

Ти ж, паньматýсю, перед Бóгом вічним,
Мов перед сóнцем рáняшня росина,

Засєєш знову духом предковічнім,
Бессмертна мати біделахи сина.

—

Воскресеш, нене, встанеш з домовини...
Тебе я словом правди привітаю,
И розіллєцця слава України
По всій вселенній, од краю до краю.

V.

ПРОРОК.

Не мните, яко пріидохъ воврещи миръ на землю: не пріидохъ воврещи мир, но мечъ....
Мѳея X, 34

Мните ли, яко миръ пріидохъ дати на землю? ні, глаголю вам, но раздѣленіе...
Луки XII, 51.

Якоже риза въ крови намочена не будетъ чиста, такожде и ты не будеши чистъ: зане землю мою погубилъ еси, и люди моя избилъ еси: не пребудеши въ вѣчное время, сѣмя злое.
Исаіи XV, 21.

Ви думаете, мир прийшов я вам на землю?
Не мир, а меч, страшенне розділення.
Ні вашим молитвам, ні каяттю не внемлю,
О ви, перелюбне и людожерне племе!

—

Як загніздились ви понад Дніпром широким,
Послав Господь між вас Маѳусаіла,
И повелів ёму — незаслінимим оком
Вас мовчки назирать, що коїть ваша сила.

—

И бáчив він різню́ між рідними братáми,
  И кáру їх Татáреьким Лихолíттем,
Перéлюбки панів з Литвóю та з Ляхáми,
Святилищá й церквí під мýсором та смíттем.

—

Він бáчив, як між вас владики неписьмéнні,
  Мов ті Жиди́, владицтва куповáли,
Комóри скри́нями, винóм склепи́ підзéмні,
А гамани́ й саквú грошúма начиняли.

—

Вважáв Маѳусаіл, як зажерне попíвство
  До вас наýк свобóдних не пустúло:
Щоб убеспéчити навíки лихоімство,
За чудотвóрниі икóни заступúло.

—

А дúких розбишáк, за прúноси с пожáрів,
  Бес сорома́ лицáрством звáло слáвним,
Дармá що й бесурмéн и християн терзáли,
Торгýючи в Кримý ясúром правослáвним.

—

Дивúвся прáведник, як на Москві кривáвій
  Хвостáтий чорт у чóрта сповідáвся.
Немнóго слів булó в розмóві їх лукáвій:
Один кивнýв-моргнýв, а дрýгий догадáвся...

—

И жив Маѳусаіл між лицемíрів тéмних,
  Аж пóки ви й пісні позабувáли,
Що кобзарі пъяні, на бенкетáх корчéмних,
Розбóі, пожарí й хижáцтво прославля́ли.

—

И возопив святúй, мов Иов терпелúвий,
  На гнóіщі порóків українських;

И Бог ёгó приймяв, як бáтько милостúвий,
Без нáших кудлаів и голякíв латúнських.

—

Тепéр прорóка шле з мечéм в устáх блискýчим,
  Що вже між вас не бýде німувáти:
Розділить вас на ся, мов пóломем жерýчим,
И бýдуть вас сини́ и дóчки проклинáти.

—

VI.

ПСАЛТИ́РНЯ ПСА́ЛЬМА.

Може, верну знову
Мою правду бесталанну,
Мое тихо слово.
Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш и чересло,
И в тяжкі упруги,
Може, зьорю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої слёзи,
Мої щирі слёзи...

Шевченко.

Наро́де мій, ясі́рнику тата́рський,
Нево́льнику туре́цький найдоро́жший!

—

Наро́де мій, ехи́дний па́нський слу́го
И по́льскоі геро́ю те́мний сла́ви!

—

Наро́де мій, недо́уку лати́нський,
Това́ришу моско́вськоі темно́ти!

—

Поче́з есі́ в літо́писях черне́чих,
Не зга́дують воювники́ про те́бе.

—

Ідя́ть тебе́ твоі сусі́де мо́вчки,
И за твое́ нево́льництво не пла́тять.

—

Пропа́ло вже й ехи́дство в те́бе в се́рці,
Геро́й же ти хиба́ над Жидово́ю.

—

Не у́чися ні в Кгре́ків, ні в Лати́нів,
Темно́тою и Москаля́ соро́миш.

* * *

Наро́де мій! що́ нам тепе́р поча́ти?
Невже́ во віки бу́деш спа́ти й спа́ти?

—

Наро́де мій! прокі́нся на хвили́ну,
Та подиви́сь по лю́дські на Вкраі́ну.

—

Наро́де мій! зьорі́м очи́ма по́ле,
Неха́й на ні́м не корени́цця го́ре.

—

Ми ду́мками те по́ле заволо́чим,
Од Ві́сли до Куба́ні слі́зми змо́чим....

—

А що́ ж ми там для пра́внуків посі́ем,
Колі́ й шепта́ть одно́ 'дному́ не смі́ем?

———

VII.

ДО СТАРОЇ БАБИ.

Како речете, яко мы мудри есмы, и законъ Господень съ нами есть? истино всуе бысть тросгь лживая книжникомъ.
Іереміи VIII, 8.

Старенька бабо, ти між нами, дітьми,
Премудрою здавалась, як Минерва.

—

Не тим есй заважила в нас много,
Що прожила на світі літ чимало,

—

А тим, що из беззубими водившись,
Старовиний, мов реняхів, набралась.

—

Неперековане ловила ти обіруч,
И нам, малим, у запічок носила;

—

А ми, темнота, світу не видавши,
Нялй тобі, як Соломону, віри.

* * *

Прийшла черга и нам про давні давна
Новим нечкурникам оповідати.

—

Поткнулись ми с твоїми реняхами,
Та в них один хиба верблюд смакуе.

—

Шкода малих магнатами лякати,
Що кров людську, мов упиряки, ссали.

—

Регочецця дітвора и з рандаретва,
Що козаків держало під патинком,

—

А по церквах „на славній Украіні“,
Мов по шинках, бряжчало талярами.

—

Не йме вже віри и кобзарським співам,
Що в них себе пъяниці прославляли,

—

Порізавши людей трудящих, чесних,
Абб в ясир попродавши Татарам.

* * *

Нам сором, а тобі, стара, байдуже:
Ти все своє дрібній темноті плещеш.

—

Плещи, бо світ не перебуде дурнів,
Котрі таких казок охочі слухать.

—

Туманити людей ти й не хотіла б,
Та се така твоя брехлива правда.

VIII.

КОМПРО́МИС ЛЯХА́М.

Ляхів гудьмо, та з Ляхами будьмо.
Пословиця.

Твердий Ру́син из мяке́ньким
Ляхо́м побрата́вся,
Делікатноі розмо́ви
У не́го навча́вся;

—

Переймав у побрати́ма
По́бут его́ па́нський,
И покинув своі да́вні
Норови простацькі.

Р у́ с и н.

До́бре нам укупі жити,
Па́не бра́те Ля́ше,
Що не ділене між на́ми
Все надба́ннє на́ше.

—

Тілько, де ні оберну́ся,
Де ні кину о́ком,
Всю́ди в ме́не луги, лу́ки
И поля́ широ́кі.

—

На́віть Чо́рне мо́ре, Ля́ше,
И те Ру́ським звє́ця. . . .
Чи й воно́ ж нам бу́де вку́пі?
Як тобі здає́ця?

—

Ти над Ви́слою узе́ньку
Зайняв займанщи́ну, —
Як же ми́слиш роспросте́ртись
На всю Украі́ну?

—

Чи снаги́ ж у те́бе ста́не
За Лима́н сягну́ти,
И все дре́внє Русови́нце
До себе́ згорну́ти?

Л я х.

Або́й ти мене́ держа́вся,
Ру́сине мій бра́те,
Бу́де на́ше панува́ннє
На ввесь світ бага́те.

—

В оксами́тах та сає́тах
Бу́демо ходи́ти,
Істи сла́сно, и венге́рське
Пугара́ми пи́ти.

—

Роспростремось, побратиме,
Від моря до моря. . . .
Не завдасть нам ні Татарин,
Ані Турчин горя.

—

У Москві ж раз по раз будем
Здобиччю ділитись,
И по всіх Німецьких землях
Мужеством хвалитись.

—

Нехай знають передмурре
Всёго Християнства,
Що стоїть з мечем на чаті
Супротив Поганьства.

—

Нехай слава про нас трубить
В золотиі труби. . . .
Виват, Польща! кохаймося,
Побратиме любий!

Р у с и н.

Не загребай, Ляше, жару
Руськими руками,
Не лести мене своіми
Пишними словами.

—

Спогадай, чим був ти сперщу,
Як Оттон великий
Повелів тобі лобзати
Папські черевики.

—

Відкіля взялись у тебе
Гетьмани потужні?
Хто круг тебе насторожив
Мечі харалужні?

—

Русь дала тобі побіду
Над Крижацтвом лютим,
Помогла тобі від Польщи
Москву віджахнути.

—

Як припер же ти Грізного
Москалюгу й дома,
То за Руссю й се зробилось, —
Річ усім свідома.

—

Русь дала тобі Замойських,
Сопігів, Жовковських . . . . *)

---

*) Ляхи мусять пишатись тим, що принадили до свого культурного гурту таких руських людей, як Замойські та Жовковські. Се нам сором, що ми не виробили собі під византийщиною культури, рівноважної з римською. От же нашим и тепер без усякого рівняння культурнійшим од нас сусідам здаецця, нібп ми посягаемо на іх справді велику славу, згадуючи, що рід знаменитого Жовковського, так само як и великого Замойського, був руський. Один вельми поважний дослідник польскої старосвіщини писав до мене між иншим: „На що ви хочете одняти в нас Жолкевського“? — Я відписав: „Скажіте, спасибі вам, яка ваша думка про знане вам, давно вже напечатане королівське надання володимерського и берестейського **владицтва** оццеві покорителя Москви, Жовковського, котре перекупив у него Мелетий Хребтович и котрого він зрікся записсю в кгродзькій книзі за себе самого я за своіх дітей року 1580го“? — На сей відпис не відписано міні нічого.

Вони ж тебе й визволяли
В каверзах московських.

—

А як гинуть під Хотином
Мусив, пане Ляше,
Вивезло тебе з напасти
Славне військо наше.

—

Чи міні ж та поступатись
Полем тобі й морем,
Щоб укупі панувати
Пополам из горем?

—

Ні, пануй один, сподарю,
Я ж мужикувати
Буду з рідною семиєю
У низенькій хаті.

—

И нікому не вклонюся
За свій хліб у ноги;
А колй біда притисне, —
Гайда за Пороги!

Л я х.

За Пороги? вара, хлопе,
Вара, Хаме клятий!
Не діждеш уже на Польщу
Турка підіймати!

—

За твою хижацьку вдачу,
За твоє завзятте,

Погнобало на Цоцорі
Наше миле братте.

—

И Хотинське черес тебе
Склалось Польщі лихо…
Колиб ти не гайдабурив,
Всюди було б тихо.

—

Оттака ж то твоя щиріcть,
Твоя руська правда!
На дні кубка, мов гадюка,
Въєцця в тебе зрада.

—

Хто прихилицця до мене
Думкою святою,
Тих попи твої взивають
Клятою Ляхвою.

—

Оццуравсь ти від Острозьких,
Від Сопіг, Жовковських….
Напущу ж тепер на тебе
Наших Конецьпольських.

—

Перепинять їх райтарі
Всі шляхи й дороги,
Що верстаєш, як сам знаєш,
Нишком за Пороги.

—

Будеш, хлопе, хоть не схочеш,
В полі хліб робйти,
А ми з руськими тузами
Меди-вина пити.

—

И розділимо на віки
Мужика́ с пана́ми,
Неха́й зна́е, чи годи́лось
Гордува́ти на́ми!

Р у́ с и н.

Пра́вду ка́жеш, па́не Ля́ше:
По́ки сві́ту со́нця,
Не прихи́ляцця брата́ми
Лю́де до пого́нця.

—

Бу́деш на́ми, мов вола́ми,
Ці́лину́ ора́ти;
А ми бу́дем ремикга́ти,
Свою́ ду́мку ма́ти…

—

Постері́г ти на дні ку́бка
В Ру́сина гадю́ку, —
Weź że s tego sobie, Ля́ше,
До́брую нау́ку.

—

Уплива́ли и мина́ли
Віки за віка́ми, —
Пролива́в кровцю́ я ля́цьку,
Ти — руську ріка́ми.

—

Та ж то кров животочи́ва
Нароби́ла ди́ва:
Що не ста́не Русь Ляхво́ю,
По́ки бу́де жи́ва.

—

Коли хо́чеш, Ля́ше, спра́вді
З Ру́сином брата́тись,
Му́сиш с па́на чолові́ком
Громадя́нським ста́тись.

—

Му́сиш ту призна́ти пра́вду,
Що Русь Ру́сею бу́де,
До́кіль бу́дуть ру́ське сло́во
Промовля́ти лю́де.

—

Оберни́ся ж, Ля́ше, се́рцем
Сми́рним до приро́ди,
Що творя́е й чреду́е
Царства́ и наро́ди.

—

Помага́й цвісти́ живо́му,
Хова́й ме́ртве з на́ми, —
И сини́ твоі́ живу́цця
З на́шими сина́ми.

—

Рі́д прихо́дить и прохо́дить,
Со́нце сві́тить ві́чне:
Все зника́е, зоста́е́цця
Ті́лько чолові́чне.

—

Воно — со́нце животво́рне:
З не́го си́ла й во́ля;
И беспе́чне щя́стє па́нське,
И проста́цька до́ля.

———

X.

ДО ШЕКСПІ́РА,

заходи́вшись коло українського пере́кладу ёго тво́рів.

Видите, яко вси ослѣпоша, не не разумѣша смыслити.
Исаїи LVI. 10

Шекспи́ре, ба́тьку наш, усі́м наро́дам рі́дний!
Чи чу́еш, як зове́ тебе́ наро́д незгі́дний,

—

Прибл́у́да степови́й, насл́і́дник розбиша́цький,
Що й до́сі че́ствуе свій путь и дух коза́цький?

—

Світи́ло тво́рчества, Гоме́ре новосвіту!
Прийми́ нас під свою́ опе́ку знакоми́ту:

—

Дай у твоі́м храму́ нам ва́рварства позбу́тись,
На кра́щчі почуття́ и за́думи здобу́тись.

—

Неха́й нас укроти́ть душа́ твоя́ вели́ка,
Неха́й поки́не нас коза́цька во́ля ди́ка,

—

Що кро́вью тішилась, хвали́лась пожара́ми,
Тума́нила люде́й брехли́вими віста́ми,

—

Пісня́ми сла́вила безу́мне гайдама́цтво,
Кляла́ культу́рників, як людоже́рне па́нство.

—

С культу́рників есі́ найбі́льший воіво́да:
Ти — ни́шний цвіт и плід вели́кого наро́да.

—

Дай о́чі пра́внукам хижа́цьким просвіти́ти,
Твій ро́зум пра́ведний сліпи́м благовісти́ти.

XI.

ДО РІДНОГО НАРОДУ,

подаючий ёму́ украінськпй перéклад Шекспи́рових твóрів.

Я ридаю, як згадаю
  Діла незабуті
Предків наших, тяжкі діла!
  Як-би іх забути,
Я оддав би веселого
  Віку половину!
Оттака-то слава наша,
  Слава Украіни!

Шевченко.

Постыдитеся стыдѣніемъ отъ похваленія вашего, отъ поношенія предъ Господомъ.

Іереміи XII, 13.

Не поминайте первыхъ и ветхихъ не помышляйте. Се азъ творю новая, яже нынѣ возсіяютъ, и увѣсте я: и сотворю въ пустыни путь, и въ безводнѣй рѣки.

Исаіи XLIII, 13.

Наро́де бес путя́, беш че́сти и пова́ги,
Бес пра́вди у завітах пре́дків ди́ких,
Ти, що поста́в з безу́мноі одва́ги
Гірки́х пъяни́ць та розбіша́к вели́ких!

—

Єди́ний скарб у тебе — рідна мо́ва,
Закля́тий для сусідського хижа́цтва:
Вона́ твого́ життя́ міцна́ осно́ва.
Певні́йша над усі скарби́ и бага́цтва.

—

Се го́лос лу́чних пре́дків з домови́ни.
Тих душ святи́х, що ма́рно погиба́ли
У зли́годнях Вели́коі Руі́ни.
Котру́ старці твоі́м тріу́мфом звали.

—

О ва́рваре! поки́нь триумфува́ти,
Та пічервоні́й од сорома́ тяжко́го:
Що всі сусіде ма́ють що́ назва́ти;
А ти своі́м не назове́ш нічо́го.

—

Що́ захопи́в еси́ сере́д руі́ни.
Забра́в усе́ вели́кий твій добро́дій;
Жене́ тебе́ нево́ля з Украіни.
И з рідним сло́вом ту́лишся мов зло́дій.

—

На́ ж зе́ркало всесвітне, визира́йся,
Збагни́, яки́й ти азія́т мизе́рний,
Своі́м розбо́єм лю́тим не пиша́йся,
Забу́дь на віки путь хижа́цтва скве́рний,
И до семьі культу́рників верта́йся.

—

XII.

ОДА С ТАРА́СОВОІ ГОРІ́.

Тілько я мов окаянний
И день и ніч плачу
На роспуттях велелюдних,
И ніхто не бачить.
И не бачить и не знае...
Оглухли, не чують,
Кайданами міняюцця,
Правдою торгують.

Шевченко.

А я юродивий на твоіх руінах
Марно слёзи трачу. Заснута Вкраіна?
Буръяном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноіла
И в дупло холодне гадюк напустила.

Шевченко.

Чого ж ви чванитеся, ви,
Сини сердешноі Украйни?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, ніж батьки ходили?

Шевченко.

Чого́ ви, земляки́, так но́ситесь зо мно́ю,
Як дурень с то́рбою, або́ Анто́н с козо́ю?

—

Я ваш кобза́р, мовля́в, поет націона́льний,
Ваш ві́шний протопла́ст, ваш о́браз идеа́льний?

—

А ви ж, земля́чоньки, хто ви такі, скажі́те?
Явітесь без масо́к и ду́шу покажі́те....

—

Отта́м-то ва́думів вели́ких и спасе́нних
Серед панів жорстки́х и мужиків мизе́рних!

—

Вже два́цять літ лежу́ я над Дніпро́м Славу́том,
Та слу́хаю, як ви знай бря́зкаете пу́том,

—

Тим пу́том на́косним, котри́м себе́ скува́ли,
Як Ту́рчину й Москві ехи́дно присяга́ли.

—

Обо́х дури́ли ви, обо́м копа́ли я́му:
Оце́ ж и тя́гнете дурну́ моско́вську ля́му.

—

Не ланцюго́м себе́, брехне́ю ви скува́ли:
Брехню́ и пра́внукам из ра́бством заві́ща́ли.

—

Я ваш кобза́рь, поет, проро́к ясновидю́щий,
Я ві́чний о́браз ваш, я дух ваш невміру́щий,

—

Ковче́г наро́дности, священний стяг свобо́ди,
Що вас води́тиме у всі гряду́щі ро́ди....

—

Неха́й же зна́е той, хто сі глаго́ли чу́е,
Що в вас мою́ святу́ моги́лу скот руи́ну́е;

—

Що в вас Тара́сова Гора́ Дніпро́м підми́та;
Що в вас готу́еццяя міні доро́га би́та.

—

Поки́ну земляків Шляхо́м Коза́цьким Да́вні́м...
Та ні! не зупиню́сь на Запоро́жжі сла́внім.

—

Шукатиму душі у Ту́рчина одра́ди:
Там більше знайдецця, ніж на Вкраїні, пра́вди.

—

Богда́новим ёму́ покло́ном поклонюся,
И з домови́ною як не́будь притулю́ся.

—

А ви, земля́чеьки, щасли́во пробува́йте,
Брешіте, та мене́ у бре́хні не міша́йте.

XIII.

ВАРИЯ́ЦІЯ ПЕ́РВОІ ДАВИ́ДОВОІ ПСА́ЛЬМИ.

Куй неискушенное сребро, и очистится чисто все: убивай нечестивыя отъ лица царева, и исправится въ правдѣ престолъ его.
Притч. Солом. XXV, 4, 5.

Душе моя убогая,
Лишенько с тобою!
Упъемося отрутою,
В крипі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога
Его роспитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?
Шевченко.

Блаже́нний, хто пряму́е би́тим шля́хом,
Котри́й до ла́сощів усе́ку по́гань на́дить,
Хто не тріво́жицця спасе́нним стра́хом,
Що до поги́бели широ́кий путь прова́дить.

—

Блаже́н, блаже́н той муж премудро ніцний,
Що й не загля́дує, мовля́в, до нечести́вих,
Кого́ лестя́ть баби́ и моло́диці,
Що він собі мовчи́ть сере́д люде́й злосли́вих,

—

Та хилиця під грішничі закони,
Та знає, що у день, а що в ночі робити:
Бабам низькі одважує поклони,
И вміе молодиць десятками любити.

—

Росте сей муж, мов дерево роскішне:
Бабй ёму що-дня корінне поливають,
Жінкй ёго за слово люблять пишне,
А чоловіки їх великим объявляють.

*

* *

Я не такий, о Боже мій правдивий!
Я все прикидливе, усе зловредно тайне,
Як чоловік во йстину злосливий,
Ясую всюди, щоб було між миром явне.

—

Не знаючи, чого до церкви ходять,
Вчащаю залюбки в ту нечестиву раду,
Де брачники шукають и знаходять,
Як в серце громадян вселити суд и правду.

—

И не хилюсь під грішничі закони,
Що грішники велять до іоти виповняти,
Притиснувши темноти милиони,
И заказавши їм про волю міркувати.

*

* *

Не вже ж устоять сі лукаві злюки
У тебе, Господи, на праведному суді,
И предасй ти нас в катівські руки,
И царству грішників конця во вік не буде?

—

Ти, Господи, путь праведників знаєш,
И бачиш добре путь ледачих лицемірів:
Про що ж ти їм сей попуск попускаєш?
Побий їх правдою, щоб їм ніхто не вірив.

XIV.

НОВІ ЖИДИ.

Нѣсть ли писано, яко храмъ мой храмъ молитвы наречется всѣмъ языкомъ? вы же сотвористе его вертепъ разбойникомъ.
Марка XI, 17.

Старі Жидй буяли в синагогах,
Нові бують по святих церквах,
И профанують роспятого Бога
В своїх ледачих митарських ділах.

—

И завдають ёму нові рани,
И тернием новим ёму главу
Вінчають, и, мов чорні врани,
Въїдаюцця в кріваву плоть ёму.

—

Та не знущаюцця над ним так много
Ба и „во дні великого поста“,
Як в оний час, що з роспятого Бога
Створять собі воскрешного Христа.

—

Воскрес! воскрес! и раді, що не встане
За трицять злотих проданий ім Бог,
Очима скорби й ярости не гляне
На святотатний и коцуний торг, —

—

На сей базар, де лицемір дурноті
У горло лле животворяцу кров,
А хавтурний дерій, увесь у злоті,
Нетягам проповідує любов.

—

Воскрес! воскрес!... ні, в вас він не воскресне
Серед своїх поруганих святинь:
Бо знищив би ремество ваше чесне,
И був би вам у нёго всім амінь.

—

По шелягу зложились ви кагалом
На тридесят кріваних срібняків,
И запаслися безліч капиталом
На сто, на двісті, на пятсот віків....

—

О Спасе, мучений спасенниками злими!
Покинь ім всі твої храми и всі каплиці,
Ж жертвами пишними, наданнями царськими
И навіть лептою смиренною вдовиці.

—

Вселися в храм новий, в храм духа животворний,
Що обіцяв есй создати на руїні:
Нехай почезне в нас жидівський торг тлетворний
И віра праведна засеє на Вкраїні.

XV.

НА СПО́ВІДІ.

Но правдой онъ привлекъ сердца,
Но нравы укротилъ наукой...
Пушкинъ.

И славныхъ лѣтъ передо мною
Являлись вѣчные слѣды....
Пушкинъ.

Множество же премудрыхъ спасеніе міру, и царь премудръ утвержденіе людемъ.
Прем. Солом. XXVI, 6.

Я не палю́ по капищáх кади́ла,
Не чáю від покі́йників чудéс,
Що чернь важки́ми шáтами окри́ла
И низвелá на тóржище з небéс.

—

Не сту́каюсь я до царя́ й цари́ці
У чотирнáццять золоти́х ворі́т:
Про мéне, до їх пи́шної столи́ці
Позаростáв би вже травóю й слід.

—

Я атеі́ст, що знáе ті́лько Бóга,
А чóрта и святи́х не признає́...
Ні, не лякáйсь, душé моя́ убóга:
И чéрті и святі́ про тéбе є́.

—

Я демагóг, мовля́в, що ті́лько й дóае,
Як цáрську си́лу си́лою зломи́ть...
Душé моя́! де царь умóм сияе,
Ти, мов рабá, готóва там служи́ть.

—

Згадáй, яки́й хаóс розбу́шувáвся
Післи́ тогó, хто не злякáвсь гріхá
Скрути́ть ченця́, що ж жи́ру біснувáвся,
Боя́рина, стрі́льця́ и козакá.

—

Вонючá грязь пів сві́ту затопи́ла,
И тéмрява кругóм нас обнялá,
А ди́ка вóля ми́ром колоти́ла,
Як бу́ря чóвном бес стернá й веслá.

—

Тогді́ між нас яви́лася цари́ця,
Супру́га божеві́льного царя́,
Як áнгел гáрна, хи́тра як лиси́ця,
Як дéмон злю́ща, му́дра як змія́.

—

Перéд святи́ми нéбо вічни́ла,
Лукавникі́в лукáвством обі́йшлá,
И, що премудро лю́тих злюк души́ла,
Звелі́ла нам не памятáти зла.

—

Оцé ж, душé, такі́ твоі́ святи́і,
Котри́х ти чéствуєш и лю́биш, а чорти́

Пекéльниї, — о світе злочестúвий!
О світе пáкосний! іх пóвен тú.

—

Ти, мов свиния, гризéш и рвеш корíнне
У дýба, що тебé годýе жолудьмú,
Не дбáючи, ким нáше поколíнне,
Якúми убеспéчене людьмú!

—

Ти б іх, у святості твоїй мерзéнній,
З гріхáми іх, на цáрство не пустúв,
Не дав сияти ім у вік той тéмний,
Що сам себé ти мýчив и душúв.

—

Дознáвся б ти, хто с ким обнúвся тáйно,
И хто підлúзам сéла дарувáв,
И хто Лихвý куéвдив правослáвно,
И хто ножі свячéні підсилáв....

—

Згрібáють всюди грязь хлопята вчéні
Та вгонобляють твій ледáчий смак,
А кобзарі видýмують с в я ч é н і,
Опрáвдуючи прéдків-розбишáк.

—

Наýка, из невдячности осліпши,
З Нетямою по брáцькі обнялáсь,
И, мов пъяний пъяного ш шúнку вівши,
В одній калюжі з нéю улягла́сь....

—

Спокóйся ж ти, душé моя убóга!
Твоéі не сорóмлюсь наготú.
Хоть атеіст я, тілько ж знáю Бóга,
И é святі у мéне и чортú.

XVI.

КЛЮЧ РОЗУМÍННЯ.

Щогла твоя преклонися, не распуститъ вѣтрилъ, не воздвигнетъ знаменія.
Исаіи XXXIII, 33.

А чванитесь, що ви Польщу
Колись завалили....
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Шевченко.

Горе вамъ законникомъ, яко взясте ключъ разумѣнія: сами не внидосте, и входящымъ возбраните.
Луки XI, 52

Од Лимáну до Есмáні,
Од Волги до Віслú,
Над нарóдом бесталáнним
Ворогú нависли.

—

Ворогú.... Хто ж нам не вóрог,
И хто нáші друзí
С того чáсу, як ми крúлись
У Велúкім Лýзі?

—

Ворог Ту́рчин и Тата́рин,
Во́рог Лях и Німець,
И Моска́ль, що на́шу сла́ву
Оберну́в у півець.

—

И пога́не й христия́не,
Жиди й католи́ки —
Всю́ди на́ша ворожне́та,
Як е світ вели́кий.

—

И в чужі́й землі́ и до́ма
Ко́жне з нас глузу́е,
Заїда́е наш насу́шний,
Серед нас пану́е.

—

Хоть ніко́го ми не лю́бим,
Та ба! що́ роби́ти?
Му́симо всім заволо́кам,
Ба й ката́м годи́ти.

—

И чужі́ ми чужени́ці
В рідній Украіні,
Як пташи́на без гніздечка
На німі́й руіні. . . .

*　　*
*

Ой чом же се, бра́тте, чом воно́ так сталось,
Що край ми широ́кий, лю́бий осягли́,
Та в спа́дку нево́ля нам одна́ доста́лась,
А на́ше надба́ние чужакй взяли́?

—

Ми ж колись хвали́лись перед короля́ми,
Що від нас и Ту́рчин, и ввесь світ дрижи́ть!
А тепе́р Моска́ль нас го́лими рука́ми,
Мов пъяни́ць мизе́рних, за́ чуба держи́ть.

—

Ма́рна на́ша сла́ва, ні́дле велича́ние!
Проклятте́ небе́сне впа́ло на той Шлях,
На Да́вній Коза́цький, де гетьманува́ние
Втра́тив над коза́цтвом го́рдий, пи́шний Лях:

—

Дніпро́ висиха́е, песко́м заплива́е
Зе́ркало широ́ке пре́дківських церко́в,
Де пъяне́ гульта́йство три́ста літ співа́е
Про свое́ хижа́цтво, про руі́ну й кров.

—

Не мече́м було́ нам По́льщу воюва́ти:
Ро́зумом, тала́нтом, сло́вом тим святи́м,
Предковічнім ска́рбом, що в нас ні одня́ти,
Ні вкра́сти не вда́сця де́спотам тупи́м.

—

Чи в Ляха́ ж для сло́ва не було́ свобо́ди,
Або для тала́нта лю́дзкости, любви́?
Ро́зуму б Руси́на й ізуі́т не вшко́див,
Коли він не зни́кнув посере́д Москви́.

—

Хто мече́м воює, од меча́ и зги́не:
Пра́ведний завіт сей, сей спасе́нний луч,
Втаіли віт те́бе, утіка́цький си́не,
Ті, що в те́бе вкра́ли розумі́ння ключ.

—

Самі не ввійшовши, йншим воспретйли,
Ввійти у спасенний гуманйзма храм,
И пекельну злобу в душах загнітйли,
На лихо Ляхові, Русі й Москалям.

XVII.

ГИМН ЕДЙНОМУ ЦАРЕВІ.

Онъ между нами жилъ
Средь племени ему чужого; злобы
Въ душѣ своей къ намъ не питалъ онъ; мы
Его любили. . . .

Пушкинъ.

Тй наш, дармá що між боáр кудлáстих
На світ родйвсь, як між ведмéдів дйких.
Бес тéбе нам прийшлóсь би всім пропáсти,
Бес пóдвигів и праць твоíх велйких.

—

Ми „прáведним царéм" тебé прозвáли
Ще аж тогді, як нáші людоíди
З Мазéпою та Швéдом накладáли,
Не чуючи Полтáвськоі побіди.

—

Колй попй хоть в тім не помилйлись,
Що всі святі та прáведні душі
На небесáх рядóчками осілись
И простяглй до нас носй та ушí,

—

То пе́вно й там, де вже ані печа́ли
Не ї́дають, мовля́в, ні воздиха́ння,
Вони́ тебе́ старши́м своі́м обра́ли,
Щоб ти вчиня́в попі́вське глумува́ннє:

—

Що до небе́с драби́ну приставля́ють
Из молито́в та при́носів нечи́стих,
И в Бо́жий рай нали́вод посила́ють,
Стари́х блудни́ць та и́ноків басистих.

—

Молю́ ж тебе́, зопхни́ з небе́с драби́ну,
Щоб сторчака́ леті́ли голова́ми
На тих свято́ш, що зо́бвтали Вкраі́ну
У ро́збовток своі́ми молитва́ми.

—

Патро́не наш, засту́пнику небе́сний!
Одкри́й нам путь в висо́кі високо́сті,
Справде́нний путь, щоб грі́шний люд, та че́сний,
Наві́дувавсь до те́бе с пе́кла в го́сті.

—

Тогді з небе́с нам ро́зум возсия́е
Замі́сь тих хмар, що сте́люцця тума́ном,
И грі́шний мир святи́х тих роспізна́е,
Що на землі́ живу́ть сами́м обма́ном.

—

Не ро́збовтком, і́йце́м здоро́вим бу́де
Замо́лена, зату́ркана Вкраі́на;
Наста́нуть в ній твого́ покро́ю лю́де,
И ви́паде у те́бе з рук дуби́на.

—

На небеса́х твій дух возвесели́цця,
Ввесь Ру́ський Світ, мов со́нце, осия́е,

И сла́вная Оле́гова столи́ця
Прему́дрого П е т р е́ н к а привіта́е.

—

И соверши́ть над не́ю він креще́ннє,
Креще́ннє ду́хом пра́вди и свобо́ди,
И вві́йдуть з не́ю в приязне́ общє́ннє
Просла́влені культу́рою наро́ди.

XVIII.

ГИМН ЕДИНІЙ ЦАРИЦІ.

Какъ ночью звѣздъ слезя по небу протяженна,
Дѣяній вашихъ цѣпь въ потомствѣ возблеститъ.
Державинъ.

„Великий світ“, царице наша рідна!
Погас есй, и тьма наш мир окрила:
Сліпуємо, сліпоти челядь бідна!
Приборкано усім орлятькам крила.

—

Старі орли давно порозлітались:
Принадив іх Парнас, або Валгала;
На играшку дітворі ми зостались,
Дрібноті, що після тебе настала.

—

„Великий світ“! ти справді світ великий
У фокусі зібрала коло себе,
Дарма що вік, роспущений и дикий.
Свою печать накладував на тебе.

—

Ми грішимо тепер не так широко,
И славиці своїй нічим не викодим:
Не зуздрить нас чуже на вчинку око;
Тихесенько, мов кошенятка, ходим.

—

Та фокус наш проміння не збірає:
Бо всюди тьма и морок поголовний;
Рабй есьмо, и рабськи забавляє
Наш ум язик письменників злословний.

—

Мов кажані о півночі вжахнулись,
Протоплasти гидкі чортів крилатих,
На славо твое вони метнулись
И в золоті твої вчепились шати.

—

Не дивлячись, де чорне и де біле,
Тебе-кругом ся потвар сплямувала;
Що знищила еси гніздо осине,
„Вовчицею голодною“ взивала.

—

„Вовчицею“ для людоїдів клятих
И „ворогом“ для кровопийців люду
Була еси: се буде памятати
Культурний мир до віку и до суду.

—

Розбоями ії руїною неситу
Гадюку за Порогами ти вбила,
И голову ехидно ядовиту
Залізною питою роздавила.

—

Хвалá ж тобí за зло для злих, царúце,
И за дóбро для дóбрих та спасéнних!
Хвалá, наýки любомýдра жрúце,
Пророчúце времéн благословéнних!

XIX.

ДО ШЕВЧÉНКА.

O pieśni gminna! ty stoisz na straży
Narodowego pamiątek kościoła,
Z archanielskiemi skrzydłami i głosem
Ty czasem miewasz i broń archanioła.
Mickiewicz.

Тарáсе, спогадáй, як ти за нáми
Хотів летіть у вирей по морóзу,*)
Де вóльна мáти з вóльними синáми
И дóчками пахýчу щúпле розу,

—

Любóви цвіт, знаменувáнне мúле
Блажéнного життя на високóстях,
Лестúвий цвіт, як щáсте легкокрúле,
Як сни про вірну дрýжбу в молодóстях.

—

Втішáюцця, свобóдою щаслúві;
Блищять над нúми небесá бесхмáрні;
Сияють у сріблі та в злóті нúви;
Понáд пашнéю китяхи янтáрні.

---

*) Зимóю нещаслúвого рóку 1847го.

Збудившися життём своїм мертвецьким,
Жадали ми у вирей полетіти,
Де мертвий камінь під різцём мистецьким
Встає живий, щоб віковічно жити;

—

Де полотно непзлёване співає
Очам про всі дива краси таємні,
И вишшу лїпоту небес являє,
И тартара страшилища підземні;

—

Де нас музика до небес возносить
И хори ангельські дає нам чути…
Восхищене серденько смерти просить —
На крилах у Гармонії заснути.

Мій рідний брате, перед нами море
Всесвітнєї науки одкривалось:
Втопили б ми у нім неволі горе
И в воскрешение свободи обмивались.

—

Втопили б ми в тім морі всю мороку,
Яка нам з малку голови морочить,
И тягне нас од Заходу к Востоку,
И азійство вічне нам пророчить.

—

Лиха нам доля, брате, не судила
Свої снігй на рози проміняти,
И душу, що неволя придавила,
В цілющих нуртах волі обновляти.

—

За нами темрява північня вгналась,
У всеоружжі деспоцтва слїпого,

И люба мрія, як мираж роспалась
Від подиху московства навиского.

—

Ще не було Овидія й не буде,
Яким ти ставсь над мертвеним Аралом:
Таких пекельних нот не чули люде,
Які на серці в тебе звірство брало.

—

Ти десять літ з душею розлучався,
Співав, мов соловей в кошечих лапах,
Живий твій розум скристаллізувався,
Твій дух поник на каторжних этапах….

—

Заголосили по тобі Харити,
И Україну сонну розбудили.
Устала мати: „Діти мої, діти!
Тепер на віки ми посиротіли.

—

„Ой лелечко, мій дрібязок убогий!
Москва 'б вас буде потирати руки;
Поставить очі проти вас, як роги;
Чого не знав дід, знатимуть унуки“.

—

„Ні“! обізвеся знад Дніпра, кобзарю,
„Світ не побачить Батиа нового.
Перепят встане на тебе, Москалю,
Моє святе, моє пророче слово.

—

„О слово рідне! ти стоїш на чатї
Предковікових памяток святині,
В ясній, блискучій херувимській шатї,
Як меч огнений, в нашій Україні.

—

„Грішив я тяжко, яко сии народу
И вихованець олухів письменних,
Що, в нас украйни, вкинули у воду
Ключ розуміння, задумів спасенних.

„Та, що скував я меч сей обоюдний,
Тим од гніва Премудрости спасуся,
Воскресну чистий у великдень судний,
И о спасенні людськім звеселюся".

XX.

НА НЕЗАБУДЬ РОКУ 1847.

И уразумѣете истину, и истина свободитъ вы.
Іоанна VIII, 33.

Не ховайте, не топчіте
Святого закона;
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона.
Шевченко.

Скажіте нам, світильники народів
У темряві науки и природи,
Ви, що доглéділись таємних ходів
Народнєї неволі и свободи:

Чи нам годиться проклинати
Сліпого демона тісноти?
Чи мовчки спину підставляти,
Щоб катував нас до охоти?

Коли ми вік попередили
И, чуючи, що вже світає,

Віконце мíру вічнийли,
Нехáй на нéбо позирáє, —

— —

Якúй пророк ветхозавітний,
Якúй апóстол благодáти,
Якúй Минóс, мудрéць всесвітний,
Звелів за се в темнúцю брáти?

—

Де прáво те, чи на Синáі,
Чи на Голгóві оглашáлось,
Щоб рідне слóво в рідніи крáі
Розлýкою з людьмú карáлось?

— —

Якóму бóгові угóдно
Од сéрця сéрце одривáти,
И з москалями всенарóдно
На край Импéрии турáти?

—

Тобі, о бóже біснувáтий
В тіснúх, мов та невóля, штáнях,
Що вчив нарóд марширувáти
И пáрив у холóдних бáнях!

—

Свобóди вóрог, вóрог жúзні,
Ти був велúкий душогýбець,
Катюга рóзуму в отчúзні,
На схóді сóнця мраколюбець.

—

Нехáй рабú про тéбе трýблять
Брехню у трýби золотúі:
Іх чéрті в пéклі приголýблять,
Порáдники катюг лихúі.

—

Твоя слінá и дúка сúла
Булá докóром Катерúні:
Вонá кривáвих злюк душúла,
А ти розвóдив на Вкраіні.

—

Колú мої устá мовчýщі
Заговорúли с пóвні сéрця,
Нехáй в полú, лугú и пýщі
Моя клятьбá перенесéцця,

—

Щоб нáші вбóгі недорíки
Своіх братів письмéнних знáли,
Як чáсто вавилóнські ріки
Вонú слёзáми доповнáли;

— —

Щоб знáло лякане простáцтво,
Як всяка прáведна слезúна
Приближуе свобóди цáрство
По словесú Марúі Сúна.

— — —

XXI.

ДО ПЕКЕ́ЛЬНОГО ПА́ПЛОДУ.

Вы отца вашего діавола есте, и похоти отца вашего хощете творити. Онъ человѣкоубійца бѣ искони....

Іоанна VIII, 44.

Нема́ в вас між людьми́ „серде́нька дорого́го",
Ні бра́та, ні сестри́, ні жінки, ні дити́ни:
Ви лю́бите себе́, себе́ и більш ніко́го,
О ко́дло камяне́ схи́дної ехи́дни!

—

Ви лю́бите себе́ з уті́хами своїми, —
Кума́ннє потайне́ з мамо́ною непра́вди,
Пере́шепти нічні из ницака́ми злими,
За зра́ду бли́жнёго од де́спота награ́ди.

—

И в бра́ті, и в сестрі, и в жінці, и в дити́ні
Ви лю́бите свого́ хижа́цтва підпомо́гу;
Щоб ши́роко ваш рід осі́вся на Вкраїні,
Муру́єте церкві́ та мо́литеся Бо́гу.

—

Хто ви и звідкіля́? хто пре́док ваш нечи́стий,
Що породи́в на світ таку́ гидку́ гидо́ту?
Чи вже ж вам пра́оцця созда́в той дух пречи́стий,
Що со́нцем ро́зуму осві́чує темно́ту?

—

Ні, пре́док ваш сиди́ть в тає́мній преиспо́дній,
Де злість ёго́ кипи́ть, и по́ломъєм пала́є,
Куди́ ввесь рід людзький, в тісноті безисхо́дній,
Геро́їв правоти́ даре́мно посила́є.

—

На вік оддíлено, до дня суда́ страшно́го,
Лука́вих од святи́х безо́днею розлу́ки,
Як те́мряву густу́ від сяєва ясно́го,
Як пра́вду від олжи́, як не́тям од нау́ки.

—

И не досту́пицця ніхто́ з великоду́шних
В той та́ртар смертяни́й, що пліндрува́ннєм ди́ше,
Звідкіль до нас летя́ть рої панів безду́шних.
А пра́во зве́рхности сам Вельзеву́л ім пи́ше.

—

Співа́емо, що смерть уже́ згубила жа́ло,
И тру́бимо, що ад втеря́в свою́ побі́ду...
Ні, на́ше торжество́ ще й до́сі не наста́ло,
Соше́ствия во ад не ба́чимо и слі́ду.

—

Розве́рста день и ніч пеке́льная утро́ба
Ригає за́сів свій на ва́ше бра́чне ло́же,
И пло́дицця од вас та людоже́рна зло́ба,
Котро́ї подолі́ть дух бла́гости не змо́же.

—

„Оса́нна"! кричите́ в душі своїй лука́вій.
Ти, що госпо́дствуєш в глибо́кій преиспо́дній!

Грядй во тьмі до нас, пекéльний цáрю слáви,
И в нівець обертáй благі ділá Господні“!

—

Ні, тéмряво густá! тобі нас не окрúти…
Не вічно бýде лжа вязáти людям рýки:
Почéзнуть, яко дим, диявлові діти:
Воскрéсне прáвди Бог у сяєві наýки.

XXII.

ПОКУ́ТА КОЗА́ЦЬКОГО БА́ТЬКА.

Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б придушила,
Під серцем приспала…
Шевченко.

Стою, гнетý знов сéрце Украіни,
Палúвода страшéнний, з мéді лúтий…
Чарнéцький! ти менé добýв из домовúни,
И в пóломъі спалúв мій труп несúтий.

—

Велúкий вóіне! шкодá твоéі прáці:
Робáцтво ш чéрева могó скрізь росповзлóся,
И, на погúбель двох славянських нáцій,
Вампúрами кривáвими взялóся.

—

Я стáвся джерелóм людськоі злóби,
Прослáвленим имям святúв пекéльну зрáду,
Носúв Мазéпу, Гóнту, Пýгача в утрóбі,
Мутúв исторúкам підемінувати прáвду.

Не стояло тобі наскýдить рук лицáрських...
С перевертнів-Ляхів знайшóвсь підлиза клятий,
  Що, підлизáвшись під лакéїв цáрських,
Порáдив їм менé не тáртару призвáти.

—

З огню черéз огóнь приклйкано тімáху,
  И се стою, мов головéнька тéпла...
Накáзано міні вам завдавáти жáху,
Мої недóбитки, щоб стереглися пéкла.

—

Служив магнáтам я протйв козáцтва слýжбу,
Султáну присягáв, єднáвсь из Москалями,
Козáцькими дітьмй платйв Ордí за дрýжбу,
  Молйвсь мощáм, и рáдивсь из відьмáми.

—

За се судилося міні зорнýти з áду,
Щоб дйким вáрварам, у їх темнóті дйкій,
В запéкле сéрце влить пекéльную одрáду,
  Культýрникам на жаль и стид велйкий.

—

  Еврóпо, мáти чéсних душ! дивйся,
  Якý тяжкý нестй покýту мýшу,
  И за мою ехйдну, хйжу дýшу
  Перéд престóлом прáвди помолйся.

XXIII.

БÓЖИЙ СУД.

> Głucho wszędzie, cicho wszędzie...
> Co to będzie, co to będzie?
> *Mickiewicz.*

    Про зелéні садй,
    Про пахýщі цвітй
Ми бувáло під кóбзу співáєм;
    А тепéр мовчимó,
    Мов сном вічним спимó:
Ні охóти, ні глáсу не мáєм.

—

    Колй ж чýє від нас
    Хто сумнйй, тйхий глас, —
В нáших співах грізнé щось таїцця.
    Мов на крйшах сичі
    Завивáють в ночí,
Мов голóсить Минéрвина птйця.

—

    Хто когó не злюбйв,
    Хто комý зло зробйв,
Віщі стрýни на те не вважáють:

Мов ворóжу ходý,
Вони чýють бідý,
Сéрце сýмом и жáлем сповняють.

—

О, велúкий нам жаль
И на сéрці печáль!
Тяжко, вáжко Вкраïна сумýе,
Що темнóти новкú
Облягли двір царськúй,
А просвічена прáвда німýе ..

—

Заговóрить вонá,
И до сáмого дна
Переверне лукáву спорýду...
А покú до войнú,
Ти нам, кóбзо, дзвонú,
Та приближуй день Бóжого сýду.

—

О, настáне страшнúй!
И, мов дзвін голосúй,
Заговóрить наш край велелюдний.
Од концá до концá
Стрепенýцця серцá,
И покúнуть свій сон беспробýдний.

—

Хто когó не злюбúв,
Хто комý зло зробúв,
Зрозуміе богáтий и вбóгий,
И огóнь правотú
Осияе хатú,
И церквú, и царськíи чертóги.

XXIV.

МОЛИТВА.

Присвячена Дóкторові Пулюєві,

на Спóмин зóрявоі Нóчи на Вкраíні в Хýторі.

Ничто! но Ты во мнѣ сіяешь
Величествомъ Твоихъ добротъ:
Во мнѣ Себя изображаешь,
Какъ солнце въ малой каплѣ водъ.
Державинъ.

Всевúшній! я Тобі молюся,
Молéкул кóсмоса Твóго...
Де ти, хто ти, — дарéмно бъюся,
Ні, не збагнý во вік сёгó!

—

Во вік наýці не обняти
Всёгó, щó Ти создáв есú...
Дарéмно рóзум наш крилáтий
Шукáе крáю небесú!

—

Знемíгшися, на ту пилúнку
Спускáецця, що ми звемó

Вселéнною, — що на хвилйнку
Ії в имиéрнi рвемó.

—

И тут безóдня животвóру,
И тут премýдрiсть бес концá...
Однáково горí и дóлу
Сияé свiт Твогó лицá.

—

Молюсь, не дай мінí з роспýки
Зректися рóзуму могó:
Нехáй не гáсне свiт наýки
В промíннях сáєва Твогó.

—

Нехáй мiй дух, в земнiй юдóлi,
Не знижуєцця до звiрáт;
С Твоєі пресвятóі вóлi,
Нехáй во вiки бýде свят!

XXV.

ЭПИЙЛОГ.

Сей же есть судъ, яко свѣтъ пріиде въ міръ, и возлюбиша человѣцы паче тму, нежо свѣтъ: бѣша бо ихъ дѣла зла. Всякъ бо дѣлай злая, ненавидитъ свѣта и не приходитъ къ свѣту, да не обличатся дѣла его, яко лукава суть.

Іоанна III, 19, 20.

Так мýза хуторнá незнáна,
Во ймя Бóга всеблагóго,
И до Ляхá озвáлась пáна,
И до слугй ёгó лихóго,

—

И до тогó, хто сйту лáпу
Ссав у берлóзi сóтнi рóкiв,
Хто проклинáв святóго пáпу
Серéд своіх святйх прорóкiв,

—

Котрí „Антйхриста" цурáлись,
Своґó супéрника в обмáнi,

И лу́чче де́мона вмудря́лись
Держа́ть хрище́ний мир в тума́ні.

Брати́! забу́дьмо да́вні чва́ри
Та засвіті́мо сві́тло вку́пі,
Щоб хижакі́ не пирува́ли,
Як звір в ночі́ на лю́дськім тру́пі.

У них одна́ пеке́льна ра́да,
Дарма́ що, рву́чи нас, гризу́цця:
Щоб не довідалась грома́да,
Звідкі́ль іх ла́сощі беру́цця;

—

Щоб не обу́рилась темно́та,
Засліплені роскрі́вши очі:
Чого́ на мир така́ тісно́та
И тьма у день, мов серед но́чи.

—

Шкода́ мече́м нам вою́вати:
Бо ди́ка си́ла си́лу ди́ку
Ехи́дно ста́не виклика́ти
Серед торже́ственного кри́ку

—

За віру, за царя́ й Россію,
Аж по́ки знов на со́тню ро́ків
Запре́ в ярмо́ наро́ду ши́ю,
Пому́чивши его́ проро́ків.

—

Ні, сві́тла, сві́тла, більш нічо́го!
Сим ви́зволим слі́пого бра́та:
Не бу́де суесло́вить Бо́га,
Не ста́не вихваля́ти ка́та.

ЗАЗИВНИЙ ЛИСТ

до Украінськоі Интеллігенціі.

Духа не угашайте.
Апостолъ Павелъ.

Живий живе гадае.
Пословиця.

Der freie Mensch denkt an nichts weniger als an den Tod, und freie Weisheit ist nicht ein Nachsinnen über das Sterben, sondern über das Leben.... Man muss die Handlungen der Menschen weder beklagen, noch belachen, sondern begreifen.
Spinosa.

I.

Як панува́ла колись По́льща, на́шим пре́дкам здава́лось, ніби Русь від Карпа́т аж до Пути́вля есть неділи́ма часть Ре́чи Посполи́тоі По́льскоі, и ніби-то, не держа́вшись из Ляхо́м за ру́ки, не мо́жна Руси́нові пробува́ти на світі.

Щи́ро прихиля́лись на́ші пре́дки до Ляхів, щи́ро аж на́тто. Найпова́жніші доми́ в Черво́ній Ру́сі, на По-

кутті, на Подолі, на Волині и Білорушчині и по обидва боки Дніпра на Вкраїні — нехтували навіть стару віру кгрецьку, щоб не різнйтись ні в чім не польскими панами. Приподобляючись до приятелів Ляхів, робились римськими католиками, кальвинцями, лютеранами, новокрещенцями, арианами. Черес приятельство с панами Ляхами, руська интеллікгенція сталась польскою. Рідна мова, мова великих предків, пішла в неї у занедбання. Писали и розмовляли у поважних бесідах по польскі, и хиба тілько лаялись по руські. Оттак-то самохіть поляччилась наша вельможна, гоноровита Русь, позираючи чужим оком на шляхту нижчу, як и на всяку йнну руську дрібноту.

Тим часом рушчина жила своім природнім життем у руському простолюдді, и давала ознаку своєі самобутности незліченними піснями, що дивують этнокграфа своєю красою и силою. Та, цвітучи собі и дико буяючи, не робила рушчина прокгрессу, — не робила черес те, що не мала путя перед собою, ані чести й поваги за собою. У церковні школи іі не прийнято; с церковноі амбони нею не говорено; судове писарство іі нехтувало; розмова про широку світову жизнь и політику іі цуралась; друкована словесність нею погорджувала. Всюди панувала або мертва мова, котру виохано штучно по старосвіцьких черничих писарнях, або ж та польщизна, котру прийнято в нас між людьми поважними и для громадського життя, и для розмови в рідних семьях.

Се ж усе сталося тим, що й наші руські пани, и наші руські „владики“, звичайно кревні тих же панів, не виробили просвіти в своім народі, и поривали очі на чужу. Над школою, над церковною амбоною, над судовою трибуною и над літературою царював той же перед-

суд, що й над самим побутом руським. Варязька Русь так стерялась у татарському ярмі, а по Татарах у перелюбках з Литвою та з Ляхвою, що ій здавалось, нібн тілько й світу, що в польскому вікні.

Правда, що в польске вікно свободно ринув світ гуманизма звідусіль, де его ще не пригашували давнишні просвітителі Европи. Та приплатилась наша Русь вельми дорого за те, що позирала на европейську культуру у чуже, а не в своє власне вікно. Наслідком братання с панами Ляхами було те, що, як розбуялась у Польскій Речі Посполитій соціяльна усобиця під кінець XVIго століття, — руське церковне поспільство зреклось единости з руською церковною аристократією, а під его ревнивим надихом занедбане культурниками поспільство мирське стало взивати Ляхами не тілько руських латинців и прозелитів чесько-німецького новувірства, да и таких панів, що мурували ему церкви, споруджували манастирі, підпірали своєю повагою церковні брацтва и, держачись из диссидентами за руки, стояли на сеймах опіром против політичнеі системи единости віри в Польщі.

Сим робом соціяльні усобиці в Речі Посполитій Польскій прийняли зловіщу назву боротьби козаків из Ляхами, дарма що козаки боролись из вельможними представителями Русі, Острозькими, Вишневецькими, Сангушками, Четвертинськими, Корецькими и т. д. и т. д.

У цій погибельній для обох націй боротьбі, руських панів піддержали польскі пани, а руських козаків — пани московські, думні люде царя Алексія Михайловича. И сим-то дивним судом вворуженої сили, древня варягоруська аристократія втеряла територию, котру осягла була правом оборони від хижого азійцтва. От як страшенно приплатились наші вельможні предки за те, що

не вхопйли своєі націонáльноі тропй, що не вторóпали едйности своєі в рíдних традйціях и в рíдному слóві з Рýсею простолюдною.

II.

Занéдбана своíми церкóвними и мирськйми панáми рушчина зостáвила бaгáто своґó самóцвíту в пóльскій словéсності и, прийнявши в сéбе доволі польщйзни, перейшлá під москóвське панувáнне такóю ж просторíкою, якóю булá й під пóльским. Пóслі Велйкоі Руíни, що знівечила всю робóту европéйськоі культýри на обóх берегáх Днипрá, — під зáхистом міцнóі своéю суцíльностю Москвй, по залюднених нáново городищáх и селищáх постáла так звáна по письмéнськи Малá Россія. а по нарóднёму Украíна.

Тут изнóв глйбоко закоренйлась и бýйно пророслá та самоцвíтна мóва, котрý, за панувáння Пóльщи, не вважáв за велйку річ ніхтó: ні королíвська рáда, ні пáнські сеймй, ні схолястйчня тогочáсня интеллікгéнція, як пóльска, так и нáша рýська. Розлилáсь вонá далéко поза край Украíни обóх бóків Днипрá, сягонýла аж у Кýрщину и Ворóніщчину, аж до Вóлги, Дóну, Кубáні. И такйй рóзлив просторікуватоі, занéдбаноі висóкими властями и не запомóженоі печáтним слóвом рущчинй пророкувáв ій новйй прóцвіт, новý красý и сйлу.

Спрáвді, кудй ні занóсилась нáша весéла абó смутнá пісня, нáша повáжна думá абó жартовлйва прйспівка, всюди по велйкому Рýському Світові слýхано іі з уподóбою и перéймано залюбкй. У велйких дýків царя Петрá

Пéрвого, за трапéзою давонйли в кóбзу и співали слíпі козакй, а при дворí царйці Анни Ивáновни в царськóму штáті знахóдимо кобзарй украíнського. Тільки ж бо нáші панй, що постáли на Вкраíні з новйх нарóдніх дýків, дбáли не про те, як би рíдну мóву підняти до наýчноі чи хоть громадянськоі повáги, а про те, як би приподóбитись до своíх приятелів, панів москóвських.

Тогді ще булó рáно давáти вагý такóму ділу, як простолюдне слóво, вйпечатане найкрáщчою печáттю своéю по сільскйх піснях. Наш тільки вік знáе, чогó стóіть сей óрган національного самочуття. Так сáмо, як за панувáння пóльского нéхтувано рíдною мóвою задля мóви приятелів Ляхів, так сáмо нéхтувано нéю вдрýге задля мóви москóвського пáнства, помáзаного чужовéмщиною. З ним бо нáші панй свояч́ились и единйлись; з ним у царськíй слýжбі и в придвóрних церемóніях товаришувáли; до москóвських дýків, яко людéй могýчих, лестйлись; до іх мóди и до іх звичáів приспособлювались.

Чéрез такý похíпливость, опадáв у кýпі с пустóцвітом и найкрáщчий цвіт нáшого нарóду. Столйчня примáна тяглá до сéбе украíнських дýків, мов би якйм магнітом. Колй б москóвське пáнство ходйло не до „правослáвноі“ цéркви, а до католицького костéла чи до протестáнського збóру, — не подивйлась би нáша аристокрáтія на стародáвні рýські церквй своі, и пéвно, рáди новóго добрóдія своґó, Москáля, стáлась би чужовíрною.

Сим рóбом, наслíдде незáзнаноі старосвíччини, нáша кохáна мóва, зостáлась упослíдженою вдрýге. Держáлись бо в нас іі по Вкраíні тільки знéхтувані столйцями доматóрі, люде малóі наýки, узéнького крутóзору, панкй, підпанкй, полупанкй, міщáне, козакй та посполйта черць, хліборóби. Усяя ж интеллікгéнція, все щó пялóсь на

світові високості, усе багате, пишне, вельможне, усе освічене якою Бог послав наукою, прихилялись розумом и серцем до великорущнини.

Як бачимо, сталось из нами те ж саме під московським пануваннем, що було під польским. Самохіть наші мирські и духовні пани, глави поспільства, зреклися рідної рущнини своєї. Старі пересуди на користь мови государнеї и тогочасня байдужість про закони природи в жизні нації робили те, що ніхто и не догадувавсь, який великий скаро лишали в простолюдній массі ті наші люде, що пялись на „россійський Геликон“ або поучали с церковної амбони рідних братів чужою мовою. Так само, як и в поєднанні с Польщею, нікому було в нас запровадити народню мову в школу, нікому звести на церковню амбону, нікому посадити ії на судовій трибуні. Соромились розмовляти нею серед людей великосвітніх; погордкували тисячолітнім предківським словом у печатнях.

III.

Так наші восточні сусіде, самою перевагою власти, сили, достатку, позбавили нас, у свою чергу, національного верховіття, и впослідили той элемент національної жизні, котрий у людей наукових уважаецця за найперший. Не роблячи нам ніякого насильства, вони вичеркнули нас из книги живих націй, а давню нашу національну давнину присвоїли собі, яко річ, про котру, за нашим мовчаннем, ніхто инший не озивався.

Булй ми довго наче мертві, булй нерухомі в летаргичному сні років не півтораста після того, як наш Богдан запродав нас разом у двоє рук, а єго alter ego хотів запродати ще и в трейті. Ис сего летаргу пробудила нас рідна мова, як то правду сказав великий Лях:

....dźwięk mowy rodzinnej mię ocuci.

По якомусь таємничому закону воскресеня замерших народностей, у Полтавщині, у Харківщині и, як бачимо, навіть у Черніговщині, мов на тій кобзі струна до струни, озвались один по одному люде чужі й далекі між себе, и, без лишніх орацій, провозгласили нову націю між націями, во имя рідного слова и самостайнёго світогляду.

Велике, се діло роспочав простодушно, без особливого задуму, Котляревський, и роспочав так радикально, мов соціяльний реформатор. Постягував з Олимпу богів и богинь с полубогами, а з високих постаментів поспускав на долівку широкославних героів, що можновладці брали собі за взір, и все те олимпийське та боготворене по великих містах панство повернув у мужицьку простоту. Зъ уподобою прийнялй письменні люде „перелицёвану Енеіду“ величнего Римлянина: бо побачили в ній своє поспільство, побачили, хоть и в вивороту, та все ж такй не сліпуючи так, як сліпували, захилившись за чужомовні книжки.

Сам Котляревський не знав добре, що він творить. Він покорявсь недовідомому велінню народнёго духа; був тілько знаряддем українського світогляду. Чуючи ж, по своїй поэтичній природі, що сміхотворна „Енеіда“ торкнула не всі струни в душі у земляків, змалював Котляревський життє народне идиллично въ своїй оперетті

„Наталка Полтавка“. Тут уже критика вбачае начерк літератури поважнійшоі.

Не хутко спроможецця яка б ні була початкова громада на вмалювание себе писаним словом. Се бо вже висока стадія розумовоі культури. Нашим оццям здавалось порожнёю забавкою те, що написав Котляревський. Умер він у своій рідній Полтаві, а в ним наче загинула и ёго проба пера серед невпокою життя громадзького. От же в малоі и одрубаноі собі речи судилось народитись такому, що зрослось из нашою долею на віки, чого не мусимо забути, чого не занапастить ні панський экгоізм, ні государния політика: народилась украінська література.

IV.

Література ся сталась демократнёю не тілько по волі, а такий по неволі. Появилась вона на Божий світ не до панськоі вподоби, а до вподоби и науки тих, котрі не бажають, щоб темні брати ім служили, а бажають самі темним братам послужити.

Прямуючи до такоі мети робом великого Учителя, літературні робітники наші не щадили ні своіх сил, ні своіх достатків, аби посіяти серед народнёі темноти и бідоти таких проповідників науки, котрі, при нагоді, моглий не приниженоі до землі масси викликати до свого гурту природніх, рукою Божою засіяних „чад премудрости“, и вкупі в ними утворити націю самочутну, саморозуміючу, на своій дорозі видющу, про свою будущину дбайливу.

Не шкодив сей великий задум нікому, опріч тих,

що вважають мир за знарядде свого экгоізму, — опріч тих, що, допявшись до високих титулів та великих гонорів, забезпечують долю свою діточкам своім и діточкам діточок своіх яким би то ні було робом. Не то що не шкодив нічому и нікому, а приспоряв великому Руському Світові велику будущину. Ним бо малося, на підмогу спільному добробутові, відвигнути з народнёі залежи животворну силу, котра тепер исную собі німуючи, сліпуючи, бідуючи або гайнуючи.

От же знайшлися в Росіі такі правителі, що позирали скрива на этнографічну Украіну, роспростерту широко серед Руського Світу, ніби вона своёю мовою робить якийся перекір царському господарюванню. Стали сі люде, сі політичні homunculi, міркувати, яким би робом зупинити росцвіт украінськоі мови, и привели царське правительство до неможливого діла — до угашения духа.

Тут починаецця нова повість про избиение младенців...

Було в Росіі таке, що букварі и початкові шкільні книжечки дозволялось печатати по жмудзькі, по самоідзькі, по тунгузькі, тілько заборонено по украінські.

Було таке, що збірати грошові жертви можна було на всяку учту и на всяку світову пустоту; постав тілько заказ Украінцям складатись хоть по вдовиній лепті на наукову запомогу землякам своім.

Було таке, що не боронено видавати всякі кгазети и журнали людям порожнім, ради редакторськоі наживи в людзького недосвіду и легкодумства; украінським же народолюбцям заборонили сповіщати рідний край про все, чим би освітилась ёго темрява.

Було́ таке́, що Бо́же сло́во перекла́дувалось и зирянськóю и комлйцькóю мóвою, тíлько невíльно було́ перекла́дувати ёго́ мóвою украíнською.

Поста́ло наконе́ць уже́ й таке́, що на́віть у повістя́х, пи́саних великорушчинóю, цензу́ра поправля́ла и з б а там, де в рукóписі стоя́ло х а́ т а; вписувала б а р и н там, де а́втор писа́в п а н, и т. д.; а колй чума́к заспіва́е в а́втора:

„Пропи́в волй, пропи́в возй,
Пропи́в я́рма и занóзи",

то цензу́ра вичёркувала чума́цьке співа́ння, я́ко украíнське.*)

V.

Як нам назва́ти ту бе́зліч уся́ких мук, що в нас прийма́ли му́ченики й му́чениці за своé рíдне слóво? Чи то була́ ри́мська Нерóнівщина, чи гишпа́нська Торквема́довщина? Чи то була́ дальнови́дна прави́тельственна му́дрість, що зна́йде собí оправда́ння у віка́х гряду́щих; чи то була́ така́ необа́чність, що скритику́е ií й мала́ дити́на?

---

*) Знамени́тий декре́т про украíнщину ста́вся 18 мая 1876 рóку. До сіе́і да́ти, у „Газе́ті Гатцука" надрукóвано половйну могó оповіда́ння про украíнський пóбут, и дозвóлено в ній па́нові зва́тись па́ном, ха́ті ха́тою и т. д. У дру́гій же половйні тогó ж самóго оповіда́ння це́нзор звелі́в реда́кторові печа́тати вже б а р и н, и з б а и т. д., и не дозволив чумака́м співа́ти про волй, возй, про я́рма и занóзи.

Як ií ні назива́ймо, а підляга́ти ій, мов бессловéсні звіря́та, не му́симо. Бо колй ми диву́емось, як се на́ші пре́дки так необа́чно збігли пíною с кипу́чоі украíнськоі жи́зні, то неха́й же хоть нас на́ші потóмки не докóрюють ма́рним шумува́нием.

Тíлько легкóдухам здае́цця, що на́ша си́ла нíщó супроти́в тіе́і си́ли, котра́ ри́не на нас из височóстів госуда́рнеі вла́сти, мов яка́ Ніагара, грімлячи́, кру́шачи, сліплючи и тума́нячи. Аж два царюва́ння сплямóвано вже гаше́нием на́шого ду́ха. И хіба́ ж ёго́ вга́шено? Хіба́ ж ми злили́сь ув одну́ на́цію не „правосла́вним" Москóвським ца́рством? Не тíлько не злили́сь, а ста́ли від нéго, черес те наси́льство, ще да́льше, ніж булй колйсь від Пóльского католи́цького королíвства.

Черес те наси́льство и тира́нство, ми тíлько врозумíли рóзумом и поба́чили очи́ма, скíлько ми втра́тили неоплати́моі си́ли, піддóбрюючись Москалéві.

Ми вже не ма́емо своíх церкóвних iера́рхів. Задля́ госуда́рнеі москóвськоі полíтики, вонй нас зра́дили так са́мо, як зра́дили колйсь задля́ полíтики пóльськоі.

Не ма́емо вже и своíх санóвників: бо й сі відбíгли нас тим же рóбом, що й на́ші Острóзькі, Вишневе́цькі и т. д.

Не ма́емо ні своrо́ украíнського трибуна́лу, ані своró звичае́вого пра́ва.

Не ма́емо ні такóі це́ркви, котра́ підляга́ла б суду́ грома́дськоі сóвісти, ні такóі шкóли, котра́ вихóвувала б на́ших діте́й згíдно з ду́хом на́ціі.

Не ма́емо на́віть рíдноі пре́сси, котра́ б не дава́ла націона́льній мóві ми́ршавіти під на́пливом чужóі, и освіжа́ла б ду́ха нарóднього серед на́шого безголíвъя.

Одно́ тілько на́ше зоста́лось при нас — живе́ українське сло́во. И тому́ задекретовано зі́йнути. Побала́кають, мовля́ли, ще тро́хи сим жарго́ном хліборо́би, зі́йде він тілько на те, щоб розмовля́ти про возі́, волі́, я́рма пу́ги, налига́чі, и, не оппе́рте ні об це́ркву, ні об шко́лу и пре́ссу, зни́кне собі, мов той недо́рід, що ему́ не суди́лося й на сві́ті жи́ти...

VI.

От же воно́ не зни́кне вже через те само́, що его́ ти́снуть и го́нять. На́ше сло́во загарто́ване в уста́х Оле́гів, Святосла́вів, Володи́мерів ище́ тоді́, як Москва́ й не наклю́нулась. Загартува́ли ми его́ и в уста́х того́ ри́царства, до котро́го сла́лась из зази́вами вся Евро́па, воюючи з ворога́ми віри Христо́вої або́ свобо́ди релігі́йної.

То ж воно́ служи́ло в боротьбі́ си́ли му́скульної з му́скульною. Тепе́р наступи́в для него час боротьби́ ду́ха з ду́хом. Як ні впослі́джують нас ті лю́де, що озива́ються представи́телями Москви́, а му́сять призна́тись, що украї́нський дух ві́ступив на своє ді́ло жи́зні героїчно.

Моско́вське ца́рство давно́ вже почало́ зва́тись Всеросі́йським. Два́десять язи́ків, за при́водом Наполео́на, розби́лось об его́ поту́гу. Істо́рия его́ ді́яній ста́ла печа́татись деся́тками томі́в, голосни́х, мов горла́ті гарма́ти. Пиша́ючись переваго́ю над бое́вими си́лами Схо́ду и За́ходу, моско́вський самоде́ржець став зупиня́ти політи́чні бу́рі в Евро́пі, мов той Непту́н у Вирги́лія, одни́м по́гуком: Quos ego! А моско́вська мо́ва обрі́ла для се́бе та-

кий невміру́щий о́рган, як поэт Пу́шкин. Вели́чна зроби́лась Москва́ не одніе́ю стихі́йною си́лою. Здава́лось би, нам подоба́ло втону́ти у тому́ вели́чі, зни́кнути в блискави́чному сяе́ві всеросі́йської сла́ви, стопи́тись ув оди́н мета́л из Москво́ю серед страше́нного огню́, котри́м вона́ пали́ла зе́млю и во́ду, перекува́тись у щось неодмі́нне во віки під залі́зним ці́пом тіеі ба́би яги́, що в на́шій ка́зці кує́ москалі́в на мідяно́му току́, покрепля́ючи си́лу реше́тами карте́чи.

Москва́ ви́росла яки́мся ди́вом перед очи́ма в Істо́рії. Про нас, що помогли́ ій зня́тись од землі аж під не́бо, ніхто́ ій не зга́дував, прославля́ючи ії царі́в та геро́їв. Нас мов би ніко́ли не було́ й на світі...

Аж ось, са́ме піт ту вели́ку годи́ну, як засия́ла по́вним сві́том невміру́ща сла́ва Пу́шкина, найкра́ща сла́ва, яко́ю мо́же велича́тись на́ція, — у нас на Вкраї́ні, серед забу́тих степови́х моги́л, мужи́цька мо́ва підняла́сь из нечевля до висо́кости всенаро́днего жалю́, плачу́, піднялась до погорджування вели́кою горди́нею и до погро́жування вели́кій поту́зі.

То пра́вда, що в нови́х кобза́рських співах було́ бага́цько сліпо́го бу́йния, як и в геро́йських по́двигах тих варя́гів, що руйнува́ли Болга́рщину и Візантію, — як и в гайдама́цькім завзя́тті тих коза́ків, що розбива́ли по Чо́рному мо́рі христия́нське купе́цтво заодно́ з бесурме́нським, а до́ма плі́друва́ли ру́ські свої́ городи́ тата́рським ро́бом. Тілько ж бо славя́нська интеллікге́нція не занедба́ла піснетво́рнего кге́нія через его́ недо́відь. Широ́ко від Петербу́рга до се́рбського Білгра́да, а від се́рбського Білгра́да до че́ської Пра́ги розлила́сь на́ша нова́ пі́сня, и на́віть чужомо́вня Евро́па довідува́лась через пе-

рéклади, у чомý сíла неторканих ще струн украíнськоі кóбзи.

Сíла булá в пророкувáнні новóі боротьбú, боротьбú за нарóдне прáво вже не мечéм и огнéм, а дýхом и прáвдою. Заговорúло понад Дніпрóм німé кáмінне; озвáлись гóлосно бурьянувáті городищá, и все живé почýло, що гарячá прéдківська кров кипíла и бущувáла не дарéмно.

Вхóплено ій зáмчано кобзарá на край світу, між азíйцьку дúчу; придáвлено ёгó ій примýчено на тілі, ослáблено ёгó ій скалíчено на дýсі; а голоснá пісня ёгó черес те ще поголоснíйшала на ширóкому світі. Усé недодýмане и недосвідóме з нéі почéзло; зостáлось тілько самé слóво...

Так у велúких проповідників людськóі віри, чи вонú схóдили з громохмáрнёі горú у юдóль повсядéнщини, чи зъявлялись посерéд степовóі рівняви з блискýчими своíми снáми и таемнúчими призúвами, нúкне марóю те, чим вонú рівня приземкуватим людям, и сяе невгасúмим во віки світлом те, чим вонú вúщі над похúлу до землі людськý прирóду. Так наслідде прéдківськоі слáви чúстицця в непроглядних століттях, мов у вóдах мовчязнóі Лéти, и зостаéцця нам від нéі самé герóйство дýха, що підіймáе сéрце на благодáтні зáдуми и на велúкі пóдвиги.

VII.

Оцé ж не сумýймо про мизéрну дóлю нáшого Украíнського нарóду; не журíмось про те сиріцтво, у якóму зоставáвсь и зостаéцця він бес первóцвіту своѓó громадян-

ства и своéі дрéвнёі цéркви. Знáючи з истори́чнёго дóсвіду, як уставáли нáціі, повéржені незгóдою абó дúкою сúлою в прах, уповáймо дýхом бóдрим, що в нáшій давнині затаíлася сúла невмірýща, и що ми тіéю сúлою дійдемо колúсь до тогó зрóсту, якúй самá прирóда нам на родý написáла.

Не загúне те слóво, що далó животворя́щу запомóгу аж двом літератýрам. Велúке вонó по своíй прирóді; а велúке слóво свідкýе про велúчче тогó нарóду, що зачáв ёгó в глибині своѓó дýха.

Так, ми не малúй нáрід, дармá щó нас не добачáють нáші сусíде у своíм величáнні. Не малúй ужé тим, що дóкіль стоя́ли ми за Пóльщу, під пятóю в Ляхá извивáлась Москвá; а як почалú стоя́ти за Москвý, стáла тогдí Пóльща пищáти під пятóю в Москаля́.

Не малúй и тим, що, дáвши Пóльщі и Москві архиерéів, вельмóж и писателів, не пошúлись ми в чужовéмщину слідóм за своíми спокýшеними глáвами.

Найбíльше ж велúчче Украíнськоі нáціі я́вне с тóго, що, зостáвшись бес церкóвнёго, політúчнёго, воíнського и наукóвого передовнúцтва, спромоглáсь вонá вúдати с сéбе самобýтню літератýру, и затривóжила не помáлу сильóміцних единителів Рýсі.

Памятнé бо нам слóво москóвського орáкула: що пóльске повстáнне есть ніщó, як порівня́ти ёгó с повстáннем літератýрнёі Украíни. Там, речé, віднáла б, мóже, під лихúй час, невелúчка провúнція від Импéриі; а тут мужúцька мóва, стáвши літератýрнёю, роскóле Импéрию на самíй серцевúні. Так промóвила, віщýючи про нас, москóвська пíвня, и се нам не малúй прогнóстик, що ми, літератýрнёю пропагáндою, утвóримо собі, скóро чи нескóро, такý церкóвню іерáрхию, котрá величáтимецця

чимсь кращчим, ніж цяцько́вані ми́три, и таке́ вельмо́жество, котре́ ниша́тимецця чимсь достойні́йшим, ніж пре́дківське надба́ння, и таку́ интелліке́нцію, котра́ бу́де розу́мна малоучёним лю́дям, як батькы́ и матірки́ розу́мні ді́тям своі́м.

Благода́тна земля́, що зроди́ла вже сті́лько бага́того жни́ва, лежи́ть облого́м пере́д на́ми. Зачаро́вано сей обліг ище́ тогді́, як боро́лись на́ші ру́ські козакы́ з на́шими ру́ськими пана́ми, зачаро́вано й за́клято: щоб на сёму́ облөзі полама́вся уся́кий плуг, котри́й не сам на́рідабори́кген собі́ ви́куе.

Оце́ ж почали́ ми ёго́ кува́ти, сёго́ чудо́вного плу́га, с того́ часу́, як постяга́ли бо́гів з Оли́мпа, а полубо́гів из мрамори́них постаме́нтів, та поробили громадя́нами. Дарма́ що нас так тя́жко тісня́ть и пригні́чують необа́чні государи́ки. Ми и в тісно́ті и в при́гнеті куемо́ та й куемо́ собі́ слове́сні леме́ші та чере́сла пома́лу. И прийде той час, що наха́тимемо пре́дківське за́ймище бес цензу́рного до́зволу.

А щоб роса́ не вибива́ла нам очей, по́ки зі́йде на́ше со́нце, со́нце духо́вної свобо́ди, — тре́ба нам, бра́тте землякы́, заложи́ти літерату́рний кіш у вбезпе́ченому висо́кою цівилиза́цію мі́сті.

Шкода́ нам зва́ти Москаля́ дя́дьком. Дя́куючи нам и за ору́жню и за мора́льню підпомо́гу, він хо́че загла́дити на́ше обли́ччє сере́д наро́дів; хо́че, щоб ми забу́ли, хто ми и яке́ на́ше національне пра́во; хо́че, щоб ми не ма́ли ні путя́, ні че́сти, ні пова́ги на сві́ті.

Оце́ ж, пропові́дуючи и́стину, я́ко исто́чник свобо́ди, му́симо ходи́ти ро́бом тих, котри́м вели́кий Учи́тель ро́ду людсько́го наказа́в: що колы́ гна́тимуть іх ув одному́ мі́сті, неха́й утека́ють до дру́гого. Пе́вно ж бо

знайдецця в культу́рному сві́ті прию́лок, звідкіля́ у всю Ру́ську зе́млю пійде віща́ння на́ше, на про́буд со́нних и на воскреше́ння ме́ртвих.

Роспочина́ю се спасе́нне ді́ло кни́жкою, котру́ назва́в „Хуторно́ю Поэзіею" на озна́ку того́, що колы́б ні в одні́м го́роді и ні в одні́м селі́ не знайшло́сь уже́ живо́го верна́ до за́сіву націона́льноі ни́ви, то рука́ Бо́жа зна́йде ще ёго́ в хутора́х, и широ́ко позасіва́е на́віть и жиді́вське по́ле на Вкраі́ні, не ті́лько те, що підляга́е на́шим пере́вертням.

VIII.

Віста́вмо, ми́ле бра́тте, на високо́стях нау́ки и літерату́ри на́ше націона́льне зна́мено. Не поба́чить на нёму пля́ми ні оди́н край, опрі́ч хиба́ тіеі Моско́вщини, що слу́хае цькува́ння своі́х погибе́льних полі́тиків, своі́х слі́пих кни́жників и фарисе́ів. Чи́стий стоя́тиме сей стяг у ся́еві гуманіта́рности. Не стя́гуе він люде́й на крива́ве ді́ло, на га́рбання чужо́і пре́дківщини, на топта́ння під но́ги чужо́і святи́ні. Стя́гуе він украі́нську роспу́джену се́мъю до наслі́дування пре́дківського надба́ння — рі́дного сло́ва, до наслі́дування пра́вом нау́ки и слове́сности.

Сим не зупиня́ймося, ми́ле бра́тте, що таке́ вели́ке передвзятте́ роспочина́емо мали́ми си́лами. Усе́ вели́ке на землі́ поста́ло з мало́го, и все поту́жне з малоси́льного. Не зупиня́ймося й мора́льним зане́падом на́ших Украі́нців.

Поню́рились вони́ тепе́р у зе́млю німу́ючи, мов ті воли́ підъяре́мні. При́йде ж той час, що вони́ ви́простаюцця, и з „німо́го язика́" зро́блящця віща́телями націо-

нальної правди. Перелічять вони себе всюди: и на рідній и на чужій землі, и по сéлах и по городáх, и по степáх и по морях. Прокинуцця и в столиці, що стоїть на людських кістках, викована с самого залізa. Відгукнецця ними й страшенний Сібір, перемірaний нашими ногáми. Заб'єцця українське серце навіть и в иншого перевертня, мов у того „Ляхá Потурнакá, клюшника кгалерського, недовірка християнського". Плодюща наша полудéнно-руська землá. Насиццáла вона своїми дітьми двоє великих царств, та ще й тепер инші з них живі в чужоядній утробі, мов той пророк у символичному китовім череві. Звéргне їх чужа націонáльність, на проповідь рідної, української.

До гýрту ж, небожáта, и великі й малі! До гýрту паненята з мужичáтами! До гýрту ратувати святе наслідде — слóво! Вонó бо скарбівня нáшого дýха. Вонó — великий завіт незазнáної нашої прéдківщини. Вонó — правдиве пророкувáннє нашої будущини.

Мýсимо, любі землякú, заходитись укýпі всі живі колó тієї прáці, що започалú наші прéдки варяги й козакú. Вони робили своє національне діло буючи, яко люде віку тéмного; а ми робитимем своє розмишляючи, яко люде освічені наýкою; вони — мечéм та кулáччем, а ми — перóм та лáгодою. Нехáй царі царюють, а великі пани панýють. Óбщі причини привелú їх до страшної переваги; óбщі причини вкáжуть и розýмну міру їх перевазі. Не хитáймо висóких стольців; не зневажáймо и великих заслýг дáвніх государників. Нехáй старий завіт исторії стоїть перéд нáми в своїй повазі. Новий вúробить и новé винó, и нові міхú по винотóках.

IX.

От на такúх-то оснóвинах трéба нам працювáти в тих благословéнних зéмлях, де над мúслячою головóю не стоїть из дóвбнею безголóвий цéнзор, и за плечúма в проповідника Христóвої свобóди не притаївся поработитель кат.

Усé те зле й лихé, що заподіяла нам колись нещаслúва Ляхвá, а тепéр остáнніми чáсами необáчна Москвá, стáлось черéс політúчню тéмряву, — черéс те, що політика не питáла дорóги в наýки, а наýка не опирáлась на едúну философию, достóйну своґó ймени, на философию природовідання. Дійшóвши, с прокгрéсом кругосвітньої наукóвої прáці, тієї прáвди, що бескрáїй и безмірний кóсмос, у величéзних и найменших твóривах Бóжих, дає нам закóн громадянського життя и розумóвого прямувáния, кладемó її в оснóвину нáшого проповідання української національности и духóвної свобóди. Закинене серéд чужої нам громадянщини, серéд чужоплемінного и чужоядного нáтовпу, слóво нáше ховáлось тільки по невміруших піснях да в тайникáх нáших семей, — у тайникáх, недоступних політичній инспекції. Виклúкаемо ёгó тепéр з остáннёго схóвища на ширшу прóсторонь. Дóсі перепровáджено ёгó в нас тільки черéз віковічні книги Святого Письмá. Наступúла чергá перепровáдити ёгó черéс поэтичні твóри великих нарóдів и черéс философичню, опиéрту на природовіданне наýку.

Якúй ні есть малий собі с початкý наш видавничий захід, як ні трýдно робити на óдшибі те діло, котрé нарóди свобóдні рóблять у себе дóма; та, не мáючи иншого спóсобу проповідания нáшої загнаної и забитої прáвди, мý-

симо вважáти своé видавни́цтво — не з гóрдощів, а з гíркого жалю́ — и за нарóдню шкóлу, котрý нам заборóнено дóма, и за церкóвну амбóну, котрóї нáше духовéнство нам не соблюлó и не вповáжило.

Спогадáймо, брáттє, про ту годи́ну бідолáшню, як, під колотнéчу за „духóвні хлíби“, замикáли и пустóшили церкви́ по рýських нáших городáх, не тíлько иновíрці, а й самí ті, що називáлись „благочести́вими“ влади́ками. Занéдбане, а чáсом и роспýджене посíльство вихóдило тогді в пóле и під чи́стим нéбом слýхало церкóвнеї наýки, на якý спромагáлись убóгі и гони́мі благовíствувáтелі. Ми живемó під однáковим гони́тельством. Колú ж спасéнні дýші, у своїй наукóвій темнóті, перековáли свя́то вíру прéдків своїх, як тогді найкрáще мóжна булó її зрозуміти, то, мáючи в рукáх такí могýчі знаря́ддя до пропові́дання и́стини, як наýка и літератýра, ми тим пáче возмóжемо перековáти прéдківський завíт націонáльної свобóди и свобóдної сóвісти.

Нехáй же нáша си́ла в нáшій нéмощі совершáєцця. Нехáй з нашóго сéрця ри́не та вели́ка потýга, що нáшим полéвим благовíствувáтелям не далá підклони́тись під замикáтелів и пустоши́телів святи́х церкóв. Колú зазя́ті лю́де мечá и пóломъя булú нáшими прéдками по кипýчій кровí, то безбоя́зні лю́де Христóвої прáвди — сіль Украíнської землí, ти́хий світ нарóду Украíнського, герóї христия́нської любóви и самоотвержéння — булú нáшими правди́вими прéдками по невгаси́мому дýхові.

Памятáймо, рíдне брáттє апóстольске слóво, що постáвили ми деви́зом до сéгó Зази́вного Ли́сту: Дýха не угашáйте! Не гасíмо éгó самí в собí; тогді ніхтó éгó не вгáсить и в нáшому нарóдові. Нехáй нáших га-

си́телів побъé всéгосвíтній сóром, а нáше знáмено нехáй сия́е своéю чистотóю и правотóю во вíки.

Гíркá и мов ужé безви́ходна нáша дóля, щó й казáти! . . . . . Спогля́нувши, який страшéнний росплоди́вся на Вкраíні тиск чужомóвнéго, нам ворóжого пáнства, якé зрадли́ве сидить у нас на апóстольских сідáлищах архиерéйство, и як починóвничено в нас навíть людéй наýки; спогля́нувши на ту жмíньку людéй, котрих мóжна у нас назвáти óком, ýхом и сéрцем Украíни, тíлько зітхнéш, промóвивши из Шевчéнком:

„Обíдрана сиротóю
Понад Дніпром плáче...
Тя́жко, вáжко сиротíні.
А ніхтó не бáчить, —
Тíлько вóрог, що смієцця“. . . .

Та немá такóї безóдні, с котрóї б не ви́карабкалась нáція морáльною перевáгою над стихíйною си́лою, над си́лою незапрацéваного чéсно багáцтва и над си́лою влáсти, не опрáвданої философíєю прирóди.

Пóки щó, втішáтимемось хоть тим, що чýємо в собí довóлі сиги́ на протéст перéд всéгосвíтнею интеллігéнціею за сліпé и тирáньске вбивáнне нáшого націонáльного дýха.

К і н é ц ь.

Реє́стрик.

Друку́ецця и незаба́ром появи́цця в сві́ті пе́рший том „Шекспі́рових Тво́рів“. Попереклада́в украі́нською мо́вою з мо́ви брита́нськоі П. А. Кулі́ш, ві́ршем и про́зою, як в орикґіна́лі. Усіх томі́в ви́йде де́вять, по три піе́си в ко́жному. У пе́ршому то́мі бу́дуть: „Оте́лло“, „Троі́л та Креси́да“, „Коме́дія Поми́лок“.